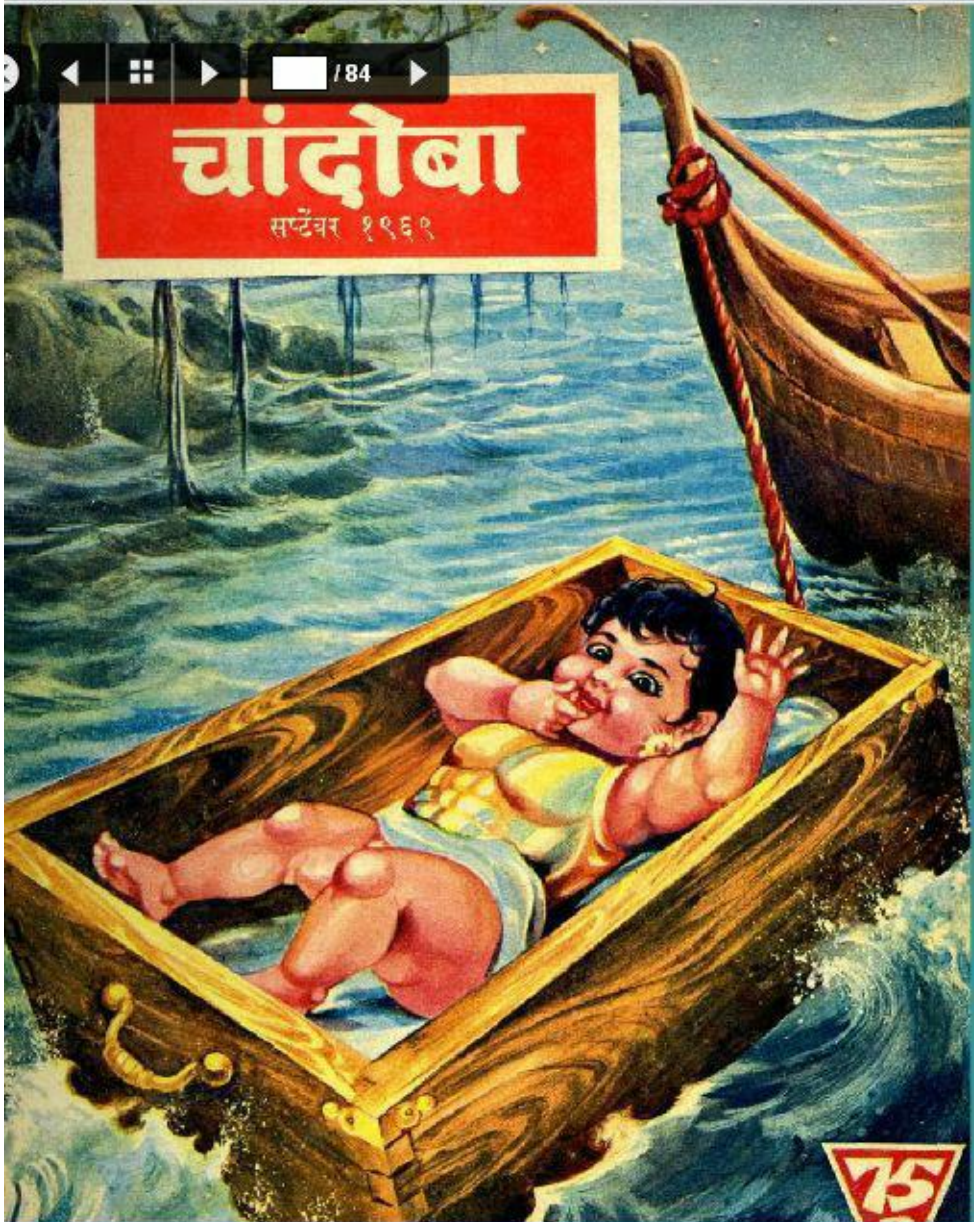

/ 84
चांदोबा
सप्टेंबर १९६९
75

तोतया युवराज

एकदा एक राजा एका गावाहून दुसऱ्या गावी जात असता एका गरीब म्हातारीच्या झोपडीत उतरला. म्हातारीला एक सुंदर मुलगी होती. तिने राजाचे सर्व प्रकारे आतिथ्य केले. राजाने तिच्याशी लग्न केले आणि तिला एक मुलगा झाला.

एकदां राजा आपल्या बायकोला म्हणाला "राज्य सोडून मला बरंच दिवस झाले आहेत. आपला हा मुलगाच गादीला वारस होईल. तू ह्याचे नीट पालनपोषण करून तो मोठा झाल्यावर त्याला पाठवून दे. त्याची ओळख पटावी म्हणून मी तुला एक पदक देऊन ठेवतो. ते पाहिल्याबरोबर मी त्याला ओळखून त्याला युवराज करीन." असे सांगून राजा आपल्या बायकोचा निरोप घेऊन राजधानीला परतला.

मुलगा मोठा झाल्यावर आईला विचारू लागला–"आई! माझे बाबा कोठे आहेत?"

त्या गरीब बाईने विचार केला की मुलाला त्याच्या वडिलांकडे पाठविण्याची हीच वेळ आहे. म्हणून तिने मुलाच्या हातात ते पदक दिले आणि म्हणाली–"तुझे बाबा मद्रदेशाचे महाराज आहेत. तू त्यांना हे पदक दाखविलेस म्हणजे ते तुला ओळखतील. पण एक गोष्ट लक्षात ठेव, वाटेत तुला कोणी दाढी मिशा नसलेला बुळा भेटला तर तू परत ये."

मुलगा आईचा निरोप घेऊन आपल्या वडिलांच्या राज्यात पोचला. त्याच वेळी एक बुळा त्याला समोरून येत असलेला दिसला. म्हणून राजाचा मुलगा परत आपल्या आईकडे गेला. मुलगा सांगितल्या प्रमाणे बुळा भेटताच परत आला या बद्दल त्याच्या आईला फार आनंद झाला.

एका महिन्यानंतर तो पुन्हा निघाला. या खेपेस तो त्याच्या वडिलांच्या राज्याच्या सरहद्दीपर्यंतच पोंचला असेल त्याला तो बुळा समोरून येत असलेला दिसला. म्हणून तो पुन्हां परतला.

महिनाभर आईकडे राहून तो पुन्हां आपल्या वडिलांकडे निघाला. या खेपेस तो राज्यात प्रवेश करून बरेच अंतर आत चालून गेला. विश्रांतीसाठी तो एका जागी बसला असता त्याला तो बुळा दिसला.

"हा बुळा जणुकाही माझ्या पाठीसच लागला आहे. या खेपेस आपण नाही परतायचे!" स्वतःशीच तो पुटपुटला.

त्याचा आवाज ऐकून बुळा त्याच्याजवळ गेला व विचारू लागला–"काय रे झाले? स्वतःशीच काय बोलतो आहेस?"

राजकुमाराने तो कोण, कशा करिता आला होता वगैरे सर्व सांगून टाकले. पण त्याने पदकाची गोष्ट त्याला सांगितली नाही व ते त्याला दाखविले पण नाही.

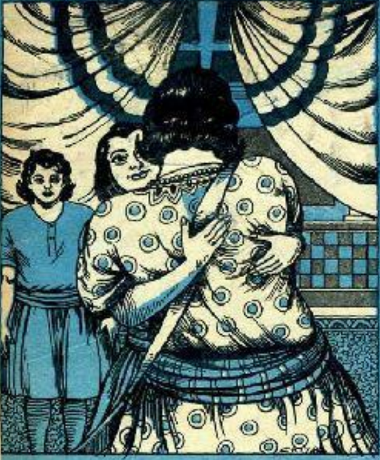
"मी राजवाड्याकडेच निघालो होतो. दोघे बरोबर जाऊ. राजाने तुला कधी पाहिले आहे का?" बुळ्याने त्याला विचारले.

"पाहिलं कां नाही? मी लहान होतो तेव्हां पाहिलं होतं." तो तरुण मुलगा म्हणाला.

दोघे बरोबर निघाले. दोघांना तहान लागली होती. वाटेत एक बावडी लागली. बावडीत पाण्यापर्यंत जायला पायऱ्या होत्या. बुळ्याने आत वांकून पाहिले व म्हणाला–"अरे! आत खोल पाणी आहे. पण आत जाऊन आणायचं कसं?"

"मी आणून देतो," असे सांगून तो तरुण मुलगा तांब्या घेऊन विहिरीत पायऱ्या उतरून गेला. बुळ्याने, विहिरीत उतरायला जी वाट होती त्या दारावर एक मोठी शिळा आणून ठेवली आणि म्हणाला–"मूर्ख मुला! आता तू माझ्या तावडीत सापडला आहेस. तुला आता सुटका नाही."

तो तरुण मुलगा घाबरून म्हणाला– "अरे, मला बाहेर येऊ दे!"

"मी एका अटीवर तुला सोडीन. आपण राजाकडे गेल्यावर मी सांगेन की मीच राजकुमार आहे व तू माझा नोकर आहेस. तू खरी गोष्ट चुकून सुद्धा तोंडाने वदता कामा नये." तो बुळा म्हणाला.

"या जन्मात मी खरी गोष्ट सांगणार नाही." तरुण मुलाने कबूल केले.

त्यानंतर दोघे राजवाड्यात पोचले. बुळ्याने तोच राजकुमार असल्याचे सांगून त्याची आई अमुक अमुक गावी आहे असे सांगितले, राजाने त्यालाच आपला मुलगा मानून प्रमाने त्याला आलिंगन दिले. पदकाची गोष्ट विचारायला राजा कदाचित विसरला ही असावा. राजाने त्याला सर्व राजवाडा दाखविला आणि त्याला झोपण्या-साठी चंदनाचा पलंग दिला.

रात्रभर बुळाला झोप आली नाही. त्याला वाटले की राजाच्या मुलाने खरी गोष्ट सांगून टाकली तर आपल्याला अनायास लाभलेले सर्व वैभव हातचे जाईल. म्हणून राजकुमाराचा शेवट कसा करून टाकावा हा विचार त्याच्या मनात घोळू लागला.

दुसऱ्या दिवशी राजाने बुळ्याला बोलवून विचारले–"राजवाड्यात तुझी राहण्याची व्यवस्था तुझ्या मनासारखी झाली ना?" त्यावर बुळा म्हणाला–"सर्व ठीक आहे. एकाच गोष्टीची उणीव भासते."

"ती कसली?" राजाने विचारले.

"विश्वसुंदरी नाही! ती आली की आपला राजवाडा इंद्रभवनासारखा सुंदर होईल." बुळा म्हणाला.

"अरे पण ती विश्वसुंदरी मिळणार कोठे?" राजाने विचारले.

"मी आपल्या नोकराला पाठवितो, तिला हुडकून आणायला." बुळा म्हणाला.

त्यानंतर त्याने खऱ्या राजकुमाराला बोलाविले व म्हणाला–"राजाची आज्ञा आहे की तू जाऊन विश्वसुंदरीला शोधून आण. मी एक उत्तम घोडा द्यायला सांगतो, तू लगेच नीघ.

तो तरुण मुलगा थोडा घाबरला. म्हणाला–"ती विश्वसुंदरी कोठे आहे हे मला नाही माहीत."

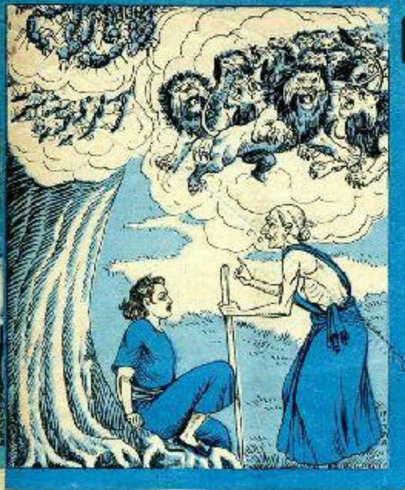
"असं होय? तर मग मी राजाला सांगतो, म्हणजे राजा तुझे डोके उडवील." बुळा म्हणाला.

अगदी नाइलाजाने राजकुमार घोडा घेऊन नगराबाहेर निघाला. पण राजधानीच्या बाहेर गेल्यावर निराश होऊन एका झाडाखाली बसून, आपण आईने बजावल्या प्रमाणे न वागल्याबद्दल व त्या बुळ्याशी बोलल्याबद्दल पश्चात्ताप करू लागला.

एक म्हातारी त्याच्याजवळ आली व म्हणाली–"काय रे बाळ! असा रडतोस का?" राजकुमाराने आपली रडकथा सांगितली.

"हत् तिच्या! एवढ्याच साठी का रडतो आहेस? अशी हिंमत हारून बसलास तर कसे चालेल? विश्वसुंदरीच्या महाला-पर्यंत पोंचणे तसे कठीण नाही. वाटेत

पुष्कळ धोक्याचे प्रसंग येतील. तू अमावास्येच्या रात्रीपर्यंत विश्वसुंदरीच्या महालात पोचशील. वाटेत एका जागी तुला सिंह आडवे येतील. तू त्यांना अमावास्येला विश्वसुंदरीच्या महालात यायला सांग. त्या दिवशी त्यांना पोटभर खायला मिळेल. थोडा पुढे गेलास की मुंग्यांची रांग आडवी येईल. मुंग्या तुला चावून नकोसे करायला येतील. तू त्यांना प्रतिपदेला विश्वसुंदरीच्या महालात यायला सांग. त्यानंतर मधमाशा तुला चावायला येतील. तू त्यांना द्वितीयेला विश्वसुंदरीच्या वाड्यात यायला सांग. या संकटांतून पार पडल्यावर पुढे काय करावयाचे हे तूच ठरव." असे सांगून ती म्हातारी निघून गेली.

म्हातारीने सांगितले होते अगदी तसेच सर्व घडले. राजकुमाराला वाटेत सिंह, मुंग्या व मधमाशा भेटल्या व त्याने त्यांना म्हातारीने सांगितल्याप्रमाणे सांगावयाचे ते सांगितले. तो आमावास्येला विश्वसुंदरीच्या किल्ल्यांत पोचला.

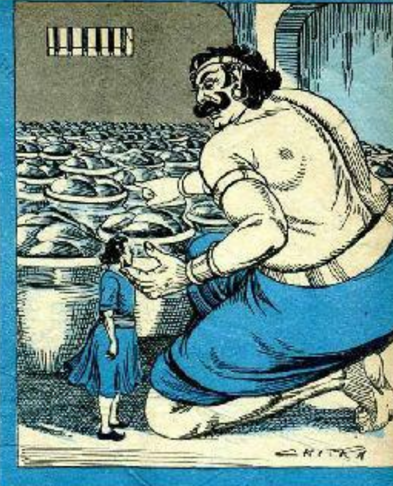
किल्ल्याच्या फाटकाजवळ शंभर पाहरेकरी पाहारा देत होते. त्यांनी राजकुमाराला पाहून विचारले–"काय पाहिजे रे तुला?"

"मला विश्वसुंदरी पाहिजे!" राजकुमार म्हणाला.

पाहरेकरी मोठ्याने हसून म्हणाले–"वा रे वा! काय पाहिजे तर म्हणे, विश्वसुंदरी, जरा आत जाऊन तर पहा, म्हणजे कळेल. खोड मोडेल तुझी."

"मी विश्वसुंदरीला घेऊनच परत येईन." राजकुमार म्हणाला.

"ठीक, तर चल." असे सांगून ते राजकुमाराला एका खोलीत घेऊन गेले आणि चाळीस भांड्यात भरून ठेवलेले मांस दाखवून म्हणाले–"उजाडण्यापूर्वी तू ते सारे मांस खाल्ले नाहीस तर तुझे डोके उडवू." असे सांगून राजकुमाराला

एका खोलीत बंद करून पाहरेकरी निघून गेले.

राजकुमार प्रथम घाबरला. पण तितक्यात त्याला सिंहांची आठवण झाली. त्यांना त्याच रात्री बोलवायचे ठरले होते. त्याला शंका वाटली की सिंह येतील की नाही. परंतु सिंह आले आणि सर्व मांस खाऊन गेले. त्याला हे कळेना की त्या पाहरेकऱ्यांची नजर चुकवून ते आत आले कसे? दुसऱ्या दिवशी पाहरेकऱ्यांनी खोलीतली मांसाची सर्व भांडी रिकामी झालेली पाहून त्यांना आश्चर्य वाटले. हा दिसायला तर एवढासा दिसतो आहे, पण त्याने सर्व भांडी साफ करून टाकली.

दुसऱ्या दिवशी पाहरेकरी राजकुमाराला दुसऱ्या एका खोलीत घेऊन गेले. त्या खोलीत धान्याचे ढीग होते. राजकुमाराला त्यांनी बजावून सांगितले की उद्या सकाळपर्यंत हे सर्व धान्य संपले नाही तर डोके उडवून दिले जाईल. राजकुमाराने स्मरण केल्याबरोबर असंख्य मुंग्यांनी येऊन सर्व धान्याचा धुव्वा उडविला.

तिसऱ्या दिवशी पाहरेकरी राजकुमाराला आणखी एका खोलीत घेऊन गेले. त्यात चाळीस भांडी मधाने भरलेली होती. उजाडण्यापूर्वी ती रिकामी करायला पाहरेकऱ्यांनी राजकुमाराला सांगितले. रात्री मधमाशांनी येऊन सर्व मडकी रिकामी केली.

तिन्ही परीक्षा देऊन त्यात यशस्वी झाल्यावर राजकुमार विश्वसुंदरीला जिंकून राजवाड्याकडे निघाला,

बुळा त्यावेळी किल्ल्याच्या एका बुरुजावर बसलेला होता. राजकुमार विश्वसुंदरीला घेऊन येत असलेला त्याला दिसला. राजकुमार जवळ आल्याबरोबर बुळा त्याला म्हणाला–"त्या विश्वसुंदरीला माझ्याकडे घेऊन ये."

दोघे पायऱ्या चढून बुरुजावर पोचले. बुळयाने लगेच विश्वसुंदरीचा हात धरला व तिला ओढून नेत म्हणाला–"चल आपण लग्न करू या."

विश्वसुंदरीने बुळयाचा हात झटकून आपला हात सोडवून घेतला आणि म्हणाला–"कोण रे तू? दुष्टा! दूर हो! मला जिंकून घेऊन येणाराशीच मी लग्न करणार."

ते ऐकून बुळा इतका रागावला की त्याने राजकुमाराला किल्ल्यावरून खाली खंदकात ढकलले आणि विश्वसुंदरीला म्हणाला–"तू बोल, आता तरी तू माझ्याशी लग्न करणार की नाही?"

विश्वसुंदरीने काहीच उत्तर दिले नाही. झपाझप पायऱ्या उतरून राजकुमार पडला होता त्याच्याजवळ गेली आणि आपल्या वेणीत खोवून ठेवलेली संजीवनी बूटी काढून राजकुमाराच्या अंगाला ती लावली. त्याबरोबर राजकुमार जिवत झाला. त्याने डोळे उघडून तिच्याकडे पाहून विचारले–"इतक्या उंचावरून खाली पडलो तरी वांचलो कसा?"

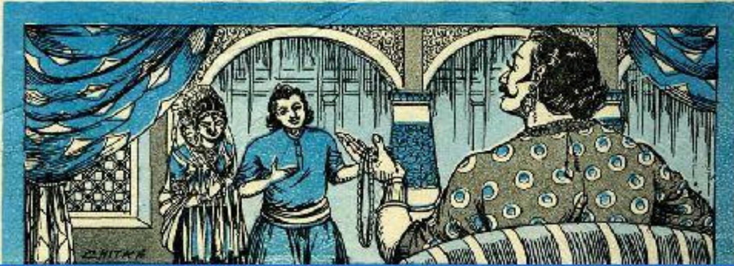
"मी तुला जिवंत केले." विश्वसुंदरी म्हणाली.

"खरोखरच का, मेलो होतो आणि आता जिवत झालो? तर मी त्या दुष्ट बुळयाला दिलेल्या वचनाने आता बांधलेला नाही. मी राजाला जाऊन खरी गोष्ट सांगून टाकतो." असे सांगून राजकुमार विश्वसुंदरीला बरोबर घेऊन राजाकडे गेला आणि त्याला ते पदक दाखविले.

ते पाहून व सर्व प्रसंग ओळखून राजा म्हणाला–"त्या दुष्टाला मी आतांच्या आतां फांशी देतो."

परंतु तो बुळा त्याच्या आधीच कोठे तरी पळून गेला होता.

राजाने राजकुमाराचा राज्याभिषेक करून त्याचे विश्वसुंदरीशी लग्न करून दिले.

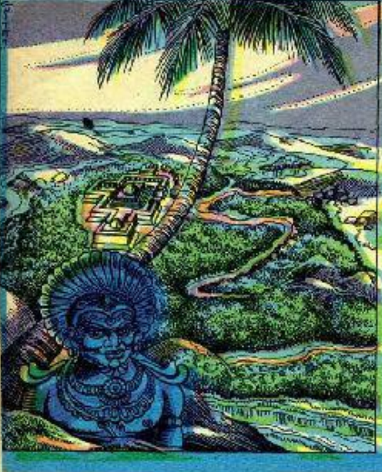
पडकें देऊळ

[१९]

[शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघांनी पडक्या देवळाच्या पुजाऱ्याच्या झोपडीला अचानक वेढा घालून नागमल्लीला बंधनमुक्त केले. पुजारी नागसिंधाडाबरोबर जंगलात पळून गेला. नागमल्लीने शिखीमुखला वचन दिले की तो ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यातून परत येईपर्यंत ती लग्न करणार नाही. पुढे–]

जिवाजी आपल्या अनुयायांसह दुपारच्या सुमारास शबरांच्या वस्तीत येऊन पोचला. वाटेत त्याला सतत एका गोष्टीची काळजी वाटत होती, त्याच्या गैरहजेरीत त्या दुष्ट पुजाऱ्याने शबरांच्या वस्तीवर हल्ला करून नासधूस तर केली नसेल. परंतु वस्तीत पोचल्यावर तसे एकही संकट न आलेले कळले तेव्हां त्याच्या मनाचे समाधान झाले. त्याचे गांव सुरक्षित होते.

जिवाजीला विक्रमकेसरीचे वडील जयपाल यांनी पाठविलेल्या ताडपत्रातला मजकूर निश्चित होऊन वाचायला पुष्कळ दिवसांनंतर सवड मिळाली. त्या ताडपत्रात उल्लेखिलेल्या काही प्रदेशांची नावे वाचून झाल्यावर त्याला जयपालचे वडील विक्रमकेसरी यांना पुन्हा ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात कां जावे लागले त्याचा उलगडा होण्यास थोडी मदत मिळाली. त्याने दुसऱ्या खेपेस

ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यातील अनेक बेटा-तल्या वृश्चिक नावाच्या बेटात पोचण्या-साठीच प्रवास केला होता. त्याच बेटात ते प्रसिद्ध देऊळ आहे अशी जनश्रुती होती. त्या पडक्या देवळात अलोट धन व सोनें तर होतेच, त्याशिवाय शिल्पकलेचे अत्युत्तम नमुने पण पुष्कळ आहेत असे लोक सांगत. विक्रमकेसरी ते शिल्पकलेचे नमुने आणून आपल्या राजवाड्याची शोभा वाढविणार होता.

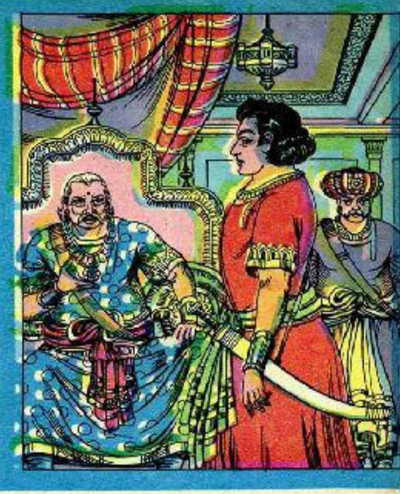
विक्रमकेसरीने त्या ताडपत्रावर त्या पडक्या देवळापर्यंत जाण्याची वाट कोठून व कशी जाते, हे कळावे म्हणून मुख्य मुख्य खुणांचे वर्णन करून लिहून ठेवले होते. म्हणे, ते देऊळ कित्येक शतकांपूर्वी दम्यु नामक एका रानटी जातीच्या लोकांनी बांधलेले होते. निसर्गाच्या कोपामुळे व ब्रह्मपुत्र नदीला दरवर्षी येणाऱ्या पुरामुळे त्या बेटाच्या चारी बाजूचा प्रदेश पाण्याखाली बुडून जात असे. म्हणून कित्येक वर्षे त्या बेटात असे एखादे देऊळ असेल याची कल्पनाच कोणाला नव्हती. तरी दम्यु जातीतल्या काही वृद्ध मंडळींना त्या बेटा-संबंधी त्यांच्या वाडवडिलांनी सांगितलेल्या गोष्टी माहीत होत्या.

जिवाजीने त्या शेकडो ताडपत्रांतून पडक्या देवळाचे व त्या देवळापर्यंत जाणाऱ्या वाटेचे वर्णन ज्या ताडपत्रांवर होते ती ताड-पत्रे निवडून काढून विक्रमकेसरीला त्यावरचा मजकूर वाचून दाखविला आणि म्हणाला–"विक्रम! तुझे आजोबा प्रभू विक्रमकेसरी अजून जिवंत असतील असे मला वाटत नाही. ते वयाने माझ्याहून फार मोठे होते. या शिवाय ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यातल्या विषारी हवेत फार दिवस ते जगू शकले असतील असे मला वाटत नाही. तरी तू जाऊन आपल्या वडिलांना मी सांगितले ते सर्व वृत्त सांग. ते सर्व ऐकल्या-

नंतर त्यांना त्या प्रदेशात जावयाचे असेल तर आम्ही नकार देणारा नाही. तुला तिकडे पाठविण्याचे त्यांनी ठरविले तर तुझ्या मदतीला शूरसेन देशापर्यंतच नव्हे, तर ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात सुद्धा मी आपल्या मुलाला पाठविण्यास तयार आहे."

त्यानंतर विक्रमकेसरीने जिवाजीचे आभार मानले आणि सर्वांचा निरोप घेतला. दुसऱ्या दिवशी तो शिखीमुखला बरोबर घेऊन स्वदेशी निघाला. वाटेत चोर व लुटेरे किंवा पडक्या देवळाचा पुजारी यांपैकी कोणी विघ्न आणल्यास मदतीसाठी म्हणून जिवाजीने दोघां शूर शबर तरुणांना बरोबर पाठवून दिले.

वाटेत कोणतेही विघ्न आले नाही. लागोपाठ पंधरा दिवस प्रवास केल्यानंतर विक्रमकेसरी व शिखीमुख शूरसेन जय-पालच्या राजधानीत पोचले. शूरसेन जयपाल याने विक्रमकेसरीच्या तोंडून सर्व वृत्त ऐकून घेतले व म्हणाला–"कोणतेही संकट आले तरी त्याची फिकीर न करता ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात गेलेच पाहिजे व वृद्ध वडिलांना भेटून सर्व माहिती विचारून घेतली पाहिजे."

जयपालने आपला निश्चय कळविल्यावर त्याचे मंत्री व प्रमुख दरबाऱ्यांनी नम्र शब्दात स्वतः जयपालने त्या धोक्यात पाऊल न टाकता तरुण मंडळीवर ती जबाबदारी टाकावी असे सुचविले. उतार-वयात परदेश गमन धोक्याचे आहे असा त्यांनी सल्ला दिला. त्यांच्या शब्दाला मान देऊन जयपालने त्या कामाची जबाबदारी विक्रमसिंह आणि शिखीमुख दोघांवर टाकली.

विक्रमसिंहाच्या प्रवासासाठी आवश्यक सर्व तयारी झाली. विक्रमकेसरी व शिखीमुख यांच्या बरोबर दोघां शस्त्रास्त्र विद्येत कुशल अशा दोन तरुणांना पाठ-

विण्याचे ठरले. एके दिवशी उजाडताच सर्व जण ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात जाण्यासाठी तयार झाले. निघण्यापूर्वी जयपालने मोठ्या प्रेमाने शिखीमुखला आपल्या मुलाप्रमाणे मानून त्याला प्रेमाने आलिंगन दिले व त्याच्या गळ्यात एक गंडा बांधला. त्या गंड्याला एक पदक होते. ते जयपालच्या वडिलांनी ठेवलेल्या ताडपत्रांच्या पेटीत होते. त्यावर काली मातेची मूर्त कोरलेली होती.

शिखीमुख व विक्रमकेसरी आपल्या दोघां साथीदारांबरोबर चार पांच महिने जंगलात व डोंगरात फिरत अनेक नद्या पार करीत कामाख्यापूर या गावी येऊन पोचले. तेथे काही दिवस विश्राम करून बरोबर वाट दाखवायला दोघां तिघांना घेऊन जावे म्हणजे इभ्यु जातीच्या लोकांच्या वस्तीत सहजी पोचता येईल असे त्यांनी ठरविले. शूरसेन देशाच्या एका पंडिताने जयपालला त्याचे वडील त्या प्रदेशात काही दिवस रहात होते असे सांगितले.

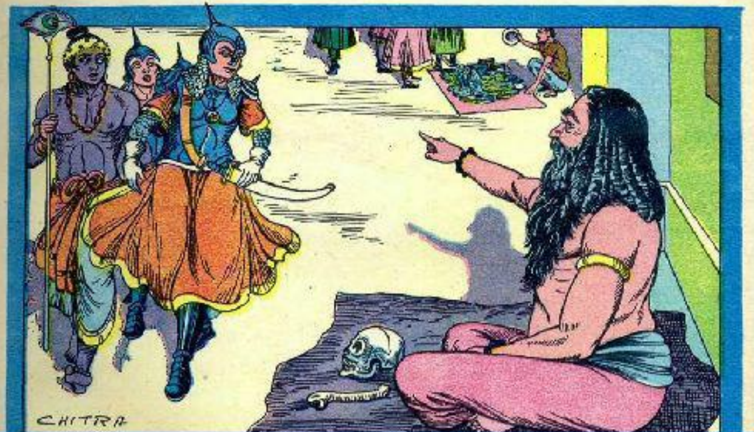
विक्रमकेसरी व त्याचे साथी कामाख्यापुर येथे पोचल्यावर एका धर्मशाळेत उतरले. त्यावेळी त्या गावी देवीचा उत्सव चालू होता. त्या उत्सवात भाग घेण्यासाठी दहा बारा कोसावरच्या टापूतले लोक आले होते. त्यात निरनिराळ्या जातीतले लोक होते. ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यातली वाट दाखविण्यास त्यांच्या पैकी कोणी एखादा मनुष्य मिळाला तर बरे असे शिखीमुखला वाटले. त्या हेतूने तो विक्रमकेसरी व दोघां साथीदारांना बरोबर घेऊन देवीची जत्रा भरली होती तिकडे गेला.

गल्लीच्या दोन्ही बाजूला असंख्य दुकाने सजलेली होती. त्या दुकानातून हस्तीदंती वस्तु, संगमरमरी दगडूच्या उत्तमोत्तम मूर्ती, जनावरांच्या कातड्याच्या वस्तू आणि अशाच अनेक प्रकारच्या वस्तू दुकानात विकायला ठेवलेल्या होत्या. विक्रमकेसरी व त्याचे तिघे तरुण साथी मित्र त्या वस्तू पाहण्यात गर्क झाले. ते गल्लीच्या टोकाला आले. तेथे एक ज्योतिषी हत्तीचे कातडे अंथरून त्यावर मनुष्याची हाडे ठेवून बसलेला दिसला. येणाऱ्या जाणाऱ्यांचे त्याच्याकडे सहजी लक्ष जात होते. त्याची दाढी लांब होती व साधूसारख्या लांब केसांच्या जटा पण होत्या. त्याच्या कपाळाला लाल कुंकुवाचा टिळा होता.

शिखीमुखने व त्याच्या तिघा मित्रांनी त्याला एकदाच पाहिले व पुढे जाऊ लागले. इतक्यात त्या ज्योतिष्याने विक्रमकेसरीला बोटाने खुणावून हाक मारली–"शूरसेन देशाचा केसरी नव्हेस का तू? थांब, सांगतो ते ऐक!"

आपले नाव घेऊन हाक मारणाऱ्या ज्योतिष्याकडे पहात विक्रम थबकला. त्याला हात दाखवणारे लोक विक्रमकेसरी व त्याच्या मित्रांकडे निरखून पाहू लागले.

शिखीमुख ज्योतिषी बसला होता त्या बाजूला दोन पावले टाकून म्हणाला– "ज्योतिषी बुवा! हात पाहून लोकांचे नांव सांगणारे ज्योतिषी मी पाहिले आहेत. परंतु तुम्ही चेहरा पाहूनच नाव व गाव ओळ-

खलेत. तुम्ही कधी आमच्या देशात राहला होता, वाटते?"

ज्योतिषी मोठ्याने व्यंग्य हास्य करून म्हणाला–"मी अघोरी आहे व ज्योतिष-शास्त्रात प्रवीण आहे. भूत, भविष्य व वर्तमान काळ मला तळ हातातल्या आवळ्यासारखा आहे. तुम्ही आल्या वाटेने परत जा. म्हातारा विक्रमकेसरी आतां या जगात नाही. उलट तुम्ही एक हजार वर्षे आयुष्य असलेल्या शक्तिशाली महा-पुरुषाचे वैर स्वीकारून स्वतःचा जीव कां धोक्यात घालून घेता? जिवंत परत जाता येणार नाही तुम्हांला लक्षांत ठेवा."

ते ऐकून विक्रमकेसरी तलवार उपसून त्याला गार करण्याच्या विचारात होता. पण शिखीमुखने त्याला मध्येच अडविले व हळूच म्हणाला–"विक्रम! घाई करू नकोस. आपण परमुलखात आहो. हा कपटी ज्योतिषी पुजाऱ्याचा साथी किंवा नोकर असावा. त्या दुष्टाकडूनच याला आपली ओळख मिळाली असावी. याचा अर्थ असा की तो दुष्ट याच गावी कोठे तरी असला पाहिजे. त्याची नजर सुरवातीपासूनच आमच्यावर होती, म्हणायची."

"मला सुद्धां तेच वाटत आहे. त्या दुष्टाची पीडा टळली असं मला वाटत होतं. आतां आपण या गर्दीत फिरणे धोक्याचे आहे. त्याचे नोकर दबा धरून आपल्याला असावध पाहून हल्ला करतील. चला, आपण धर्मशाळेत परत जाऊं या." विक्रम म्हणाला.

चौथे अर्ध्या तासाने धर्मशाळेत परत आले तेव्हां धर्मशाळेचा मालक त्यांना म्हणाला–"तुमचे गुरू तुमच्या खोलीतच उतरले आहेत व एक तास झाला, तुमची वाट पहात आहेत?"

ते ऐकून सर्वांना आश्चर्याचा धक्काच बसला. शिखीमुखाने सशंकित नजरेने

धर्मशाळेच्या मालकाकडे पाहून त्याला विचारले–"आमचे कोणी गुरू नाहीत. तो कोणी तरी लुच्चा लबाड असावा. तू त्याला आमची खोली दाखविलीस का?"

धर्मशाळेचा मालक घाबरून गेला व म्हणाला–"मी त्याला तुमची खोली दाख-विली खरी. तो काली मातेचा भक्त दिसतो आहे. तो म्हणाला की तो कोणत्यातरी देवळातला पुजारी आहे आणि तुमचा गुरू आहे."

"ठीक! त्याच्या समाचाराला आम्ही जातो तू आमच्या खोलीतून कोणाचे ओरडणे ऐकू आले तर अर्धा तासभर तरी कोणाला तिकडे येऊ देऊ नकोस." असे सांगून शिखीमुख घाई घाईने जिना चढून वरच्या मजल्यातल्या त्यांच्या खोलीकडे गेला. बाकी तिघे त्याच्या मागून झपाझप पावले टाकीत गेले.

विक्रमकेसरीने जी खोली भाड्याने घेतली होती तिचे दार सताड उघडे होते. शिखीमुखने दारात पाऊल टाकताच सर्वात प्रथम पुजाऱ्याला पाहिले. पुजारी एक लहानशी लाकडी पेटी एक सुरी घेऊन फोडण्याचा प्रयत्न करीत होता. शिखी-मुखला दारात उभा पाहून व्यंग्य हास्य

करीत तो म्हणाला–"शिखी, तू कसा अगदी वेळेवर आला आहेस बघ! बरं झाले. तू आणि तुझे साथी दरवाज्यातच थोडा वेळ थांबा. ही लहानशी पेटी उघ-डायला मी आपल्या मंत्रशक्तीचा प्रयोग करण्यापेक्षां या सुरीने ती फोडावी म्हणतो."

शिखीमुख दरवाज्यातच थबकला.

त्याच्या पाठीमागे उभे असलेल्या दोघां क्षत्रिय तरुणांना खुणेने दारावर चांगले लक्ष ठेवायला सांगून दोन पावले खोलीत टाकून पुजाऱ्याला म्हणाला–"पुजाऱ्या! तुला वाटत असेल की या पेटीत तुला पाहिजे असलेला नकाशा असेल. पण ते

ताडपत्र त्यात नाहीत. हे पहा, विक्रमकेसरी नेहमी ते बरोबर घेऊन हिंडतो आहे. पुढे येऊन मागून कां घेत नाहीस? तो देईल."

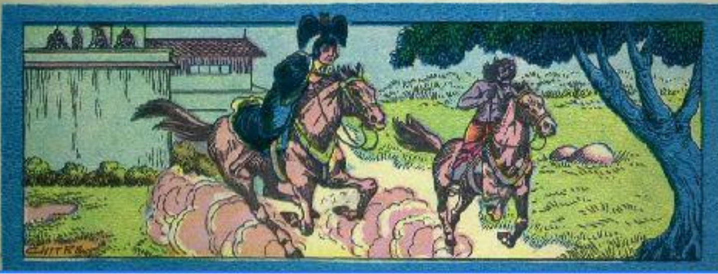
विक्रमकेसरीने आपल्या कोटाच्या आत ठेवलेले एक मोठे ताडपत्र दाखविले. पुजाऱ्याने ते पाहिले व रागाने दांत ओठ चावून म्हणाला–"अस्सं! म्हणजे मी त्या ताडपत्राची त्याच्याजवळ भीक मागू म्हणतोस? बरं तर मागतो, पण तोंडाने नाही, या खंजिराने." असे म्हणत त्याने तो खंजीर विक्रमकेसरीच्या अंगावर फेकला.

विक्रमकेसरी प्रथमपासूनच सावध होता. म्हणून शिखीमुखला त्याने खांदा धरून खाली बसविले व स्वतः पण बसला. म्हणून पुजाऱ्याचा वार चुकला आणि सुरा दरवाज्यात खुपसला गेला. शिखीमुखने पुजाऱ्याला पकडण्यासाठी उडी मारली. परंतु खोलीचा मागचा दरवाजा उघडून पुजाऱ्याने माडीवरून खाली उडी मारली. शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघांना त्याच्या जवळ जायला थोडा उशीर झाला. त्यांना वाटले की वरून खाली उडी मारल्यावर तो हात पाय मोडून घेईल. परंतु खाली उभा असलेला नागगिधाड जणुकाही त्याला वरच्यावर अलगद झेलण्यासाठी उभाच होता. त्याप्रमाणे त्याने त्याला अलगद धरले पण. त्याने खाली तयार ठेवलेल्या एका घोड्यावर पुजाऱ्याला बसविले व तो स्वतः दुसऱ्या घोड्यावर बसला.

शिखीमुख लगेच मागे वळला आणि ओरडून दोघा क्षत्रिय तरुणांना म्हणाला–"अजित व वीरभद्र! तुम्ही दोघे त्या पळणाऱ्या दुष्टांमागे पळा व शक्य तर त्यांना पकडा.

ते दोघे धावत धावत खाली गेले.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

गुपित

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि स्मशानाच्या दिशेने मौनपणे चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"तू हे इतके कष्ट सहन करीत आहेस, याचे काही तरी गुप्त कारण असावे असे दिसते. परंतु काही गुप्त गोष्टीत धोका असतो. उदाहरण म्हणून मी तुला एक गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी अवंती येथे चंद्रसेन नावाचा राजा होता. त्याच्या राणीचे नाव प्रभावती असे होते. दोघे स्वभावाने उदार व दानी होते. त्यांना सर्व ऐश्वर्य व सुख प्राप्त होते. परंतु त्यांना मूल बाळ नव्हते. त्यांना भेटण्यासाठी साधू व बैरागी येत. चंद्रसेन राजा आपल्या दुःखाचे कारण

त्यांना सांगे. परंतु एकाच्या ही कृपेने त्याला पुत्रप्राप्ती झाली नाही.

एकदा एक साधू राजाच्या दर्शनार्थ आला. राजा व राणी त्याला सामोरे गेले. त्यांच्याकडे पाहून तो साधू स्वतःच म्हणाला—"तुम्ही दोघं अपत्य नसल्यानें दुःखी दिसता आहां. गादीला वारस नसल्याचे दुःख राजाला आहे तर कोड-कौतुक करायला मुलगी नाही म्हणून राणी दुःखी आहे. मी तुम्हांला एक फळ देतो. राणीने स्नान करून काली मातेच्या देवळात जावे व मध्यरात्रीच्या वेळी हे फळ खाण्यापूर्वी तिने तिला पुत्र हवा की कन्या हे मनातल्या मनात मागून घ्यावे. ती इच्छील तसे अपत्य होईल." असे सांगून त्या साधूने राणीला एक फळ दिले.

अंतःपुरातच काली मातेचे एक देऊळ होते. त्या दिवशी रात्री राणी स्नान करून काली मातेच्यासमोर बसून मुलगा मागावा की मुलगी या विचारात मग्न झाली. परंतु ती एक निश्चय करू शकली नाही. इतक्यात रात्रीचे बारा वाजल्याची घंटा झाली. राणीने फळ खाऊन टाकले.

नऊ महिन्यानंतर राणीला एक मुलगा झाला. तिला परमानंद झाला. गादीला वारस जन्मला.

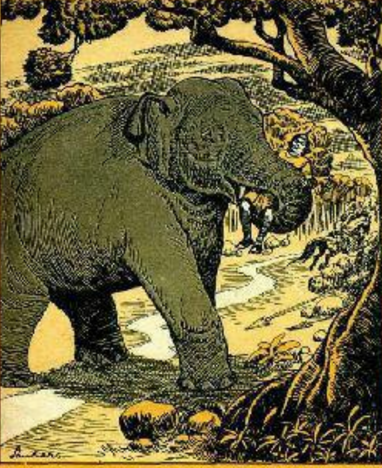
परंतु त्या दिवशी रात्री त्या आनंदावर दुःखाची छाया एकाएकी पडली. कारण मुलगा मध्यरात्रीच्या सुमारास मुलगी झाला. सकाळी उजाडल्यावर पाहतात तर मुलगी मुलगा झाली होती. रोज असेच होऊ लागले. रात्री जी मुलगी असे ती दिवसा मुलगा होई व रात्री पुन्हा मुलगी होई. तेव्हां राणीच्या लक्षात तिची चूक आली. तिने फळ खाण्यापूर्वी मुलगी व्हावी की मुलगा हे नक्की ठरवून मागून घेतले नव्हते. राणीने ते गुपित स्वतःजवळ राखून ठेवले.

राजाला वाटे की त्याला मुलगा झाला आहे. कारण राजा त्याला दिवसाच पहात असे. म्हणून राजाने त्याचे नाव विजय असे ठेवले आणि त्याला तो क्षत्रियोचित शिक्षण देऊ लागला. अशातऱ्हेने राजकुमार दिवसा विजय व रात्री विजया होऊन लहानाचा मोठा होऊ लागला. परंतु कोणाला त्याच्या जन्माचे गुपित कळले नाही.

एके दिवशी डोंगराळ प्रदेशात राहणाऱ्या लोकांनी येऊन राजाजवळ निवेदन केले की एक वाघ त्यांच्या वस्तीत शिरून, त्यांना त्रास देतो आहे व महाराजांनी येऊन त्याची शिकार करावी. तेव्हां महाराज म्हणाले—"मी युवराजांना शिकार करण्यास पाठवून देतो. ते आता धनुर्विद्येत व खड्ग-विद्येत निष्णात झाले आहेत. परंतु आज-पर्यंत त्यांना शिकार खेळण्याची संधी कधी मिळाली नाही."

राजाच्या म्हणण्याप्रमाणे विजय आपली सर्व शस्त्रास्त्रे घेऊन रथात बसला व त्या प्रदेशात शिकारीला गेला. दिवसभर शिकार करण्यात गेला. सायंकाळ होण्या-पूर्वी विजयने वाघाची शिकार केली. नंतर आपल्या बरोबर नेलेल्या शिपायांबरोबर राजधानीकडे निघाला. सूर्यास्ताची वेळ होती. एक मदोन्मत्त हत्ती अचानक राज-

कुमाराच्या रथासमोर येऊन उभा राहिला. त्याला पाहून बरोबरचे शिपाई घाबरून पळून गेले. हत्तीने विजयला आपल्या सोंडेने अलगद उचलून घेतले व जंगलात पळू लागला. विजय मोठमोठ्याने ओरडू लागला. त्याचे ते ओरडणे माणिकपूरचा राजकुमार वसंत याने दुरून ऐकले. तो त्या जंगलात शिकार करीत हिंडत होता. एका उंचवटयावर एक राहुटी बांधून तो रहात होता विजयचे ओरडणे ऐकू आले तेव्हां त्याला तो आवाज एका बाईचा वाटला. कोणीतरी चोर किंवा लबाड कोणातरी गरीब असहाय स्त्रीला उचलून नेत असावा असा विचार करून वसंत उठला व हातात एक कटयार घेऊन निघाला. त्याला दुरून एक हत्ती सोंडेत एका मनुष्याला उचलून पळत असलेला दिसला.

वसंत पळत टेकडीच्या पायथ्याशी गेला आणि त्याने आपल्या कटयारीने हत्तीची सोंड कापून टाकली. सोंड कापली गेल्याने विजया झालेला विजय जमिनीवर पडला आणि हत्ती जंगलात पळून गेला. बेशुद्धावस्थेत असलेल्या विजयाला वसंत आपल्या डेऱ्यात उचलून घेऊन गेला.

विजया शुद्धीवर आल्यावर वसंतने विजया झालेल्या विजयला विचारले– "कोण तू? या जंगलात कशी काय आलीस व हत्तीने तुला कसे काय सोंडेने उचलून घेतले. तू कोणी राजकुमारी असावीस असे मला वाटते." वसंतने एका श्वासात सर्व प्रश्न विचारले.

विजया म्हणाली–"मी अवंतीपूरच्या राजाची राजकन्या आहे. वनविहारासाठी आल्ये होते. संध्याकाळी राजधानीकडे परत निघाल्ये. वाटेत हत्तीने मला उचलून घेतले. मला तुम्ही सोडविलेत, मी या ऋणातून कशी मुक्त होईन हे त्या परमेश्वरालाच माहीत."

"माझे नाव वसंत. माणिकपूरचा युवराज आहे मी. आपण दोघं लग्न करून, म्हणजे तू या ऋणातून अनायास मुक्त होशील." वसंत म्हणाला.

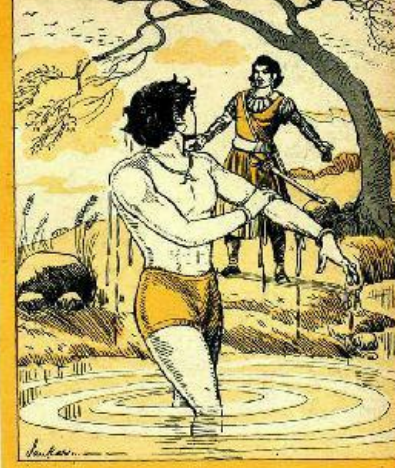
"मी लग्नाला तयार आहे. आपण आपल्या वडिलांची संमतीपण या विवाहास घ्यावी. चांगला मुहूर्त पाहून आपण अवंतीपुरला यावे. जवळपास कोठे तलाव किंवा नदी असेल तर सांगावे. मी आंघोळ करून घ्यावी म्हणते." विजया म्हणाली.

"जरा खाली वळणावर एक तळे आहे, तू आंघोळ करून ये. मी येथेंच तुझी वाट पाहातो." वसंत विजयाला म्हणाला.

विजया निघून गेली. वसंत विचार करीत तिच्याशी आपले लग्न झाले तर आपले आयुष्य किती सुखाने जाईल असा मनातल्या मनात विचार करीत अंथरुणावर पडून होता. उजाडले तरी विजया परत आली नाही. वसंत घाबरला व तलावात आंघोळ करताना विजयला त्याने पाहिले.

"कोण रे तू? येथे आंघोळीला एक राजकन्या आली होती तिला पाहिलेस का तू?" वसंतने विचारले.

"कदाचित तू माझी बहीण विजया हिच्याविषयी विचारीत असशील. ती

थोड्याच वेळापूर्वी आपल्या लव्या जम्यासमवेत राजधानीला परत गेली. मी तिचा भाऊ आहे. आम्ही दोघं जुळी भावंडे आहो." विजय म्हणाला.

त्यानंतर वसंतशी थोडा वेळ गप्पागोष्टी करून व त्याचा निरोप घेऊन विजय ती टेकडी उतरून खाली आला. त्याच वेळी त्याला शोधत त्याचे शिपाई रात्रभर हिंडत होते ते भेटले. राजकुमार सुखरूप आहेत हे पाहून त्यांना आनंद झाला.

ते सर्व राजधानीकडे परत येत असता 'त्यांना दुरून एका असहाय स्त्रीचा आवाज ऐकू आला. विजयने आपला रथ त्या

Fullscreen 127 36 /84

बाजूला वळवला. कोणीतरी पुरुष एका स्त्रीला ओढून नेत असलेला दिसला. विजयने रथातून उडी मारून त्या पुरुषाचे डोके उडवले. ती स्त्री बेशुद्धावस्थेत असता विजय तिला शुद्धीवर आणण्याचा प्रयत्न करीत होता. इतक्यात काही शिपाई धावत आले व विचारू लागले–"आमच्या राजकुमारीला काय झाले? आमच्या सेनापतीला कोणी ठार केले?"

शिपायांनी, ती माणिकपूरची राजकन्या असल्याचे सांगितले व असेही सांगितले की आपल्या वडील बंधूंच्या बरोबर ती शिकारीला आली होती. सेनापती बरोबर होते व ती दोघे शिकारीसाठी हिंडत हिंडत त्या बाजूला आली. रात्री राजकन्या ठिकाणावर पोचू शकली नव्हती.

"तुमचा हा सेनापती दुष्ट होता. राजकन्येवर बलात्कार करण्याचा प्रयत्न त्याने केला. तेव्हां राजकन्या ओरडली. मी येऊन राजकन्येचे रक्षण केले आणि या दुष्टाला यमलोकी पाठविले." विजय म्हणाला.

शिपायांनी बरोबर आणलेले पाणी राजकन्येच्या तोंडावर शिंपडले तेव्हां ती शुद्धीवर आली. तिने डोळे उघडून पाहिले व विजयला विचारले–"आपण कोण? आणि तो दुष्ट कोठे गेला?"

"तो दुष्ट आता या जगात नाही." विजय म्हणाला.

राजकन्या लवंगी म्हणाली–"तुम्ही वेळेवर येऊन माझे रक्षण केले नसते तर मी या दुष्टाच्या हातून आपला बचाव करू शकले नसते. या ऋणातून कशी उतराई होईल?"

"मी अवंतीपूरचा राजकुमार माझे नाव विजय. तू माझ्याशी लग्न करायला तयार झालीस की झाले." विजय म्हणाला.

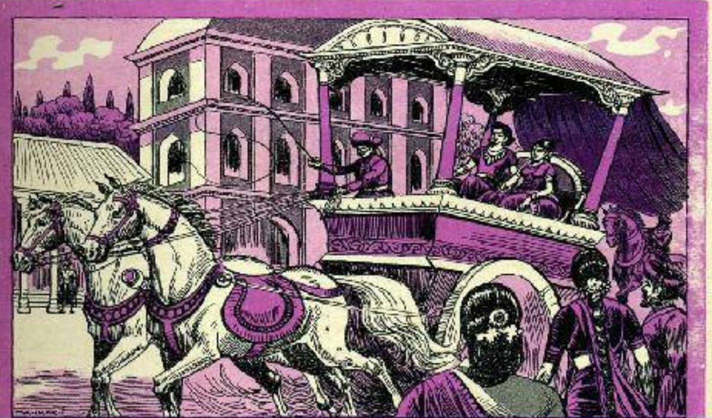
लवंगीने मान खाली करून व स्मित करून आपला होकार दिला व म्हणाली–"माझे एवढे भाग्य कोठून असणार?"

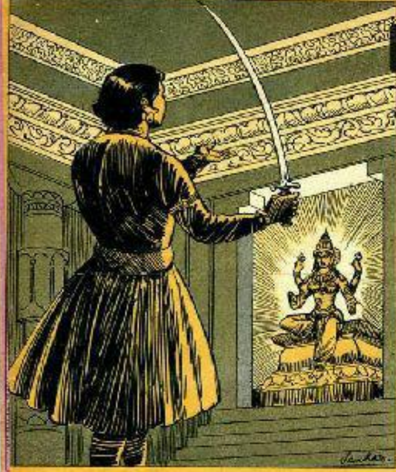
"तर मग तू आपल्या घरी जाऊन आपल्या वडिलांना तसे सांग. त्यांनी मुहूर्त ठरवला की माझ्या बाबांना कळवा म्हणावे." असे सांगून विजय लवंगीला निरोप देऊन अवंतीपूरला परत आला.

घरी आल्यावर विजयने घडलेल्या गोष्टींपैकी एक गोष्ट देखील घरात सांगितली नाही. एका महिन्यानंतर माणिकपूरच्या राजाने अवंतीच्या राजाकडे लग्नपत्रिका पाठविली. पत्रिकेत माणिकपूरच्या राजकुमाराशी अवंतीपूरच्या राजकन्येचा व माणिकपूरच्या राजकन्येशी अवंतीपूरच्या राजकुमाराचा विवाह अवंतीपूर येथे होणार असल्याचा उल्लेख होता.

ती पत्रिका पाहून राजा घाबरून गेला व राणीला म्हणाला–"ही आनंदाची गोष्ट आहे की युवराजाचा विवाह माणिकपूरच्या राजकन्येशी होणार आहे. परंतु माणिकपूरच्या राजकुमाराशी लग्न करणारी राजकन्या आपल्याकडे कोठे आहे? ही चूक कशी काय झाली?"

चूक होण्याची शक्यता आहे हे राणीला वाटत होते, पण वस्तुस्थितीची पूर्ण माहिती विजयकडूनच कळणे शक्य होते. म्हणून राणीने जे गुपित राजापासून आजपर्यंत

लपवून ठेवले होते ते आज उघड करून सांगितले.

"म्हणजे आपण चांगलेच तोंडघशी पडणार! आतां या संकटातून सुटका कशी काय होणार? दिवसा पुरुष व रात्री बाई होणारा आपला मुलगा कोणाशी लग्न कसा करणार?" राजा काळजीत पडला.

आपल्या मूर्खपणाने हे सर्व घडले ही गोष्ट विजयच्या लक्षात आली. आता आपल्या आईवडिलांचा मान राखावयाचा असेलतर आत्मबलिदान हा एकच उपाय आहे. असा विचार करून विजय कालीमातेच्या देवळात गेला व देवी समोर डोके टेकून म्हणाला–"अंबे! तू मला जन्म देऊन माझ्या आई वडिलांना सुख देण्याऐवजी दुःखच दिलेस. माझा जन्म अशा तऱ्हेने व्यर्थ झाला आहे. म्हणून मी तुझ्या चरणांवर आत्माहुती देत आहे." असे सांगून त्याने तलवारीने स्वतःचे डोके कापून देवीला अर्पण केले.

ठीक त्याच वेळी माणिकपुराचा राजकुमार व राजकन्या अवंतीपूरला येऊन पोचले. त्यांना विजयची जन्मकथा कळली. दिवसां पुरुष होणाऱ्या स्त्रीवर प्रेम करून तिच्याशी लग्न करण्याचे ठरवल्याबद्दल वसंतला स्वतःचा राग आला. परंतु लवंगीला तसा स्वतःचा राग आला नाही. उलट दिवसां काही वेळ का होईना त्याची पत्नी म्हणून राहून आपला जन्म सार्थक करता आला असता असे लवंगीला वाटले. तो कालीमातेच्या देवळात गेला असल्याचे तिला जेव्हां कळले तेव्हां ती तिकडे गेली. तेथे तिला विजयचे प्रेत दिसले.

"कालीमाते! मी ज्या पुरुषाला वरले तू त्याला आपल्या मांडीवर घेतलेस तर आता मला पण घे." असे म्हणत ती विजयच्या मृत देहाच्या हातातली कट्यार घेऊन स्वतःचा बळी देणार एवढ्यात कोणीतरी तिचा हात वरच्यावर धरल्यासारखे तिला वाटले. त्याच वेळी तिला ऐकू आले– "मूर्ख मुली! अशी घाई करू नकोस! बोल, या मृत देहाला पुरुष करू की स्त्री करून जिवंत करू?"

वेताळने येथवर गोष्ट सांगून विचारले– "राजा! लवंगीने काय मागणे मागावे? विजय म्हणून की विजया म्हणून त्याला जिवंत करायला सांगावे? तिचे विजयवर प्रेम बसले होते त्यापूर्वी तिच्या भावाने विजयाशी विवाह करण्याचे नव्हते का ठरविले? भावासाठी तिने त्याग नको का करायला? स्वतःच्या स्वार्थासाठी तिने त्याला पुरुष रूप देण्यास देवीजवळ मागणे बरोबर होईल का? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून तू दिली नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील.

त्यावर राजा म्हणाला–"ही शंकाच मुळी मुळात चुकीची आहे. विजयाची गरज खरोखरी कोणाला उरली नव्हती. राणी समोरच ती लहानाची मोठी झाली होती. कन्येपासून मिळणारे सुख राणीला मिळाले होते. तिचे लग्न करून देऊन तिला सासरी कसे, पाठवायचे ही एकच एक काळजी तिला वाटू लागली होती. वसंतला फक्त रात्री स्त्री होणाऱ्या पुरुषाविषयी घृणा वाटू लागली होती. अवंतीच्या महाराजांना गादीला वारस म्हणून पुत्रप्राप्तीची इच्छा होती आणि लवंगी तर पतीकरितां आत्माहुती द्यायलाच तयार झाली होती. कालीमाता लवंगीला वर देणार होती, वसंतला नव्हे. म्हणून विजय म्हणूनच त्याला देवीने जिवंत करणे बरोबर झाले असते."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

बैरागी

एक बैरागी होता. तो नेहमी तीर्थयात्रा करीत हिंडे. तो कोणाकडून पैसा घेत नसे. कोणी काही खायला दिले की तो तेवढ्यावर समाधान करून घेई. नाही तर उपवास करून दिवस काढी.

एके दिवशी मुसळधार पाऊस पडत होता. त्याचे सर्व अंग पाण्याने ओले चिंब झाले होते. तो एका गावी एका श्रीमंताच्या घराच्या ओसरीत जाऊन बसला.

घर मालकाने खिडकीतून बाहेर बैराग्याला ओसरीत बसताना पाहिले व ओरडला– "ऊठ तेथून, घाणेरडा! घाण वास येतो आहे तुझा अंगाला व कपड्यांना. सारी ओसरी घाण केलीस! ऊठ, चालता होतोस की नाही येथून?"

"शंकर, शंकर!" म्हणत बैरागी तेथून उठला आणि पावसात भिजत पुढे निघाला. जवळच्याच झोपडीच्या भिंतीला टेकून उभा राहला व म्हणाला–"शंकर, शंकर!"

त्याचा आवाज ऐकून, त्या झोपडीतला गरीब मनुष्य दिवा घेऊन बाहेर आला व म्हणाला–"पाऊस पडतो आहे, बाहेर! आत या तुम्ही!"

बैरागी झोपडीत गेला. त्या गरीब माणसाच्या बायकोने तिच्याकडे एक दोन फाटकी चिरगुटे होती ती आणून दिली व म्हणाली–"तुम्ही अंग पुसून घ्या व हे कोरडे धोतर नेसून उपरणे अंगावर घ्या." बैराग्याने त्याप्रमाणे केले आणि स्वस्थ बसून राहला.

थोड्या वेळाने त्या गरीब माणसाची बायको त्याला खायला एक भाकरी व चटनी आणि थोडी पेज देत म्हणाली–"एवढ्या वर मिटेल तेवढी भूक मिटवून घ्या!"

"शंकर, शंकर!" म्हणून तो बैरागी खाऊन घेऊन फाटक्या चटईवर आडवा झाला.

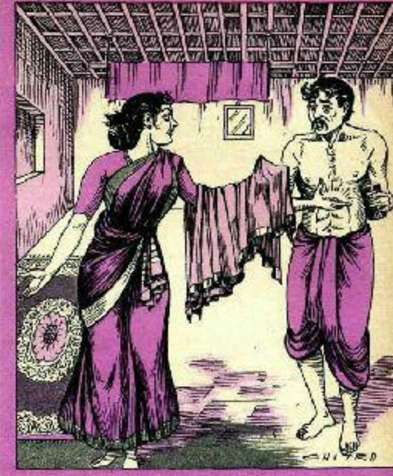
दुसऱ्या दिवशी तो झोपून उठला. त्याने आपले कपडे पुन्हा घातले व त्या गरिबाने दिलेले कपडे काढून ठेवले आणि पुढे जायला निघाला. तेव्हां त्या गरीब माणसाने एक डबा आणून त्यात होते नव्हते ते सर्व पैसे काढून त्या बैराग्याला दिले व म्हणाला–"बैरागी बुवा! हे पैसे ठेवून घ्या! प्रवासात यांचा उपयोग होईल!"

त्यावर तो बैरागी "शंकर, शंकर!" म्हणाला आणि गरिबाने दिलेले पैसे पुन्हा त्याच डब्यात ठेवीत म्हणाला–"बेटा! मी पैसे घेत नाही!" आणि निघून गेला.

त्या गरिबाने तो डबा घरात उचलला. पण डबा पहिल्या पेक्षा जास्त जड वाटला. त्याने चकित होऊन डब्यातले पैसे हातात ओतले तेव्हां ते सर्व पैसे सोन्याचे झालेले त्याला दिसले.

"कोणी सिद्ध पुरुष दिसतो आहे हा!" तो गरीब आपल्या बायकोला म्हणाला.

"आणि हे कपडे पाहिले का? पहा नवे कोरे आहेत." बायको कपडे बाहेर आणून दाखवीत म्हणाली. तिने जी फाटकी चिरगुटे दिली होती, ती चांगली जरी काठी धोतरें व उपरणी झाली होती. तो ज्या फाटक्या चटईवर झोपला होता तिच्या

जागी एक सुंदर गालिचा झालेला दिसला. त्या दिवसापासून त्या गरीब माणसाचे भाग्यच जणुकाही पालटले. त्याचे पडके झोपडे एक नवीन घर झाले.

शेजारच्या झोपडीत राहणाऱ्या गरिबाच्या घरात बदल झालेला त्या श्रीमंत माणसाच्या नजरेस आल्यासिवाय राहला नाही. विचारपूस केल्यावर, ज्या बैराग्याला त्याने हाकलून घराबाहेर काढले होते त्याच्या कृपेनेच सर्व बदल झाल्याचे त्याला कळले.

तो एवढा मोठा सिद्ध आहे, हे मला नव्हते माहीत. मी चालून आलेली संधी

गमावून बसलो आहे, असा विचार करीत तो श्रीमंत मनुष्य तो बैरागी पुन्हा यावा असे देवाजवळ मागणे मागू लागला व त्याची वाट पाहू लागला.

एक वर्ष लोटले. पुन्हा पावसाळा सुरू झाला. पाण्यात भिजत तोच बैरागी श्रीमंताच्या घराकडे पहात व गेल्या वर्षी त्याला आलेला अनुभव आठवीत त्या गरीबाच्या घराकडे जाऊ लागला.

श्रीमंत गृहस्थाने बैराग्याला पाहिले व धावत जवळ जाऊन म्हणाला–"बैरागी बुवा! यावे! या पावसात तुम्ही जाणार तरी कोठे? आमच्या घरी येऊन ते पवित्र करावे."

त्याने त्या बैराग्याला घरात बोलावून नेले व त्याला अंग पुसायला व अंगात घालायला फाटके कपडे दिले. शिळी भाकरी, चटणी व पेज खायला देऊन म्हणाला–"खावे, बैरागी बुवा!"

बैराग्याचे खाणेपिणे झाल्यावर त्या श्रीमंताने बैराग्याला एक फाटकी चटई झोपायला दिली. उजाडताच बैरागी उठला. श्रीमंताने दिलेले कपडे सोडून ठेवले आणि स्वतःचे कपडे अंगात घालून निघाला. तेव्हां तो श्रीमंत मनुष्य हातात तांब्याचे पैसे घेऊन आला व बैराग्याला देत म्हणाला–"हे पैसे वाटेतल्या खर्चासाठी ठेवून घ्यावे."

"मी पैसे घेत नाही, बेटा!" असे सांगून बैरागी निघून गेला.

त्या श्रीमंताने आपल्या हातांतल्या तांब्याच्या नाण्यांकडे निरखून पाहिले· तांब्याची नाणी जशीच्या तशीच होती. त्याने सोडून ठेवलेले फाटके कपडे व फाटकी चटई पण तशीच होती.

फरक पडला तो हाच की त्या श्रीमंताच्या भाग्याने त्याच्याकडे पाठ फिरविली. त्याला नुकसानच नुकसान सोसावे लागले आणि शेवटी त्याच्या हातात करवंटी आली.

न्याय निवाडा

काश्मीरच्या गादीवर कित्येक वर्षे दुष्ट राज्यकर्त्यांच राज्य करीत होते. एकदा तेव्हां ब्राह्मणांनी एका गरीब ब्राह्मणाला गादीवर बसवून त्यालाच आपला राजा म्हणून मान्य केले. इ. स. २३७ मध्ये यशस्कर नावाचा एक व्यक्ती राजा झाला. त्याच्या कारकीर्दीत प्रजा सुखी होती.

यशस्करच्या कारकीर्दीत कोणी उपाशी राहाला तर राजाला त्याची बातमी कळविण्यासाठी अधिकारी नेमलेले होते. एकदा एका व्यक्तीने उपास केल्याची बातमी राजाला एका अधिकाऱ्याकडून कळली. यशस्करने त्याला आपल्याकडे बोलावून त्याचे कारण विचारले तेव्हां तो म्हणाला–"महाराज! एका काळी मीच या गावात श्रीमंत होतो. परंतु माझ्या भाग्याने पाठ फिरविली आणि माझ्यावर झालेले कर्ज फेडता फेडताच जवळ होते नव्हते ते सर्व मी घालवून बसलो. मला कर्ज देणाऱ्यांनी इतका त्रास दिला की मी आपले घरदार सर्व विकून टाकले. एका श्रीमंत व्यापाऱ्याने माझे घर विकत घेतले होते. मी, बायकोला स्वतःचे पोट भरायला काही असावे म्हणून विहीर तेवढी विकली नाही. गावातला एक माळी आपल्या पानाच्या मळ्यासाठी व दुसरा एक माळी आपल्या फुलबागेसाठी दोघे पाणी घेऊन जात व पाणी वापरल्याबद्दल थोडी रक्कम देत, त्यावर बायकोच्या पोटा पाण्याची तरतूद झाली होती. वीस वर्षांनंतर परदेशात चार पैसे जमा करून नुकताच परतलो तेव्हां बायको दुसऱ्याच्या घरी काम करून करून थकून गेलेली मला दिसली. मी बायकोला विचारले तेव्हां ती म्हणाली– "ज्या श्रीमंत व्यापाऱ्याने घर विकत घेतले होते तो तिला विहिरीवर पाऊल ठेवून देत

नाही. ती एकदां विचारायला गेली तेव्हां त्याने नोकरांकरवी मारहाण करून तिला हाकलून लावले. म्हणून तिला मजुरी करावी लागली. मला फार वाईट वाटले. मी अधिकाऱ्यांकडे गाऱ्हाणे नेले, पण सर्वांनी माझ्या विरुद्ध न्याय दिला. म्हणून मी आमरण उपवास करण्याचे ठरविले आहे. मला न्याय शास्त्राची माहिती नाही. पण मी इतके मात्र खरे सांगतो की मी घर विकले तेव्हां विहीर विकली नव्हती."

राजाने न्यायाधिशांना बोलावून चवकशी केली. सर्व म्हणाले–"या माणसाने आम्हांला बेजार करून सोडले आहे. याला न्याय निवाड्याची फिकीर नाहीं."

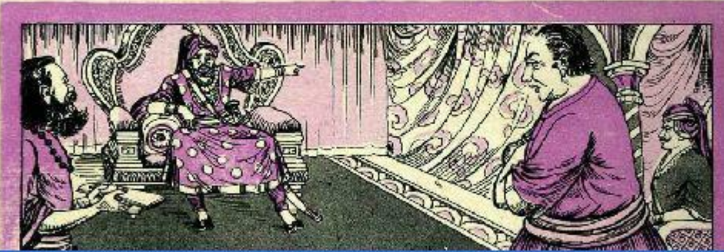
राजाने खरेदीखत मागवून खरेदीच्या अटी वाचून पाहाल्या. त्यात विहिरीसहित घर विकल्याचे स्पष्ट लिहिले होते. तरी राजाला वाटले की घर विकणाऱ्याच्या विरुद्ध काही तरी अन्याय झालेला आहे.

राजा आपल्या एका खास नोकराला बोलावून म्हणाला–"तू त्या व्यापाऱ्याच्या दुकानात जाऊन त्याच्या मुनिमाकडून वीस वर्षापूर्वीची खतावणी घेऊन ये. ती वही परत आणून देई पर्यंत ही राजमुद्रा ठेवून घ्यायला त्याला सांग."

नोकराने खतावणी आणून दिली. त्यात खरेदीखत लिहिणाऱ्याच्या नावे एक हजार दीनार खर्च लिहिलेले होते. राजाने ती गोष्ट न्यायाधिशांना दाखविली आणि खरेदी खत लिहिणाराला बोलावून विचारले तेव्हां तो म्हणाला–"खरेदीखत लिहितांना एक अक्षर बदलून मी लिहिले. 'विहिरी रहित'च्या ऐवजी 'विहिरी सहित' असे मी लिहून दिले.

राजा व इतर न्यायाधिकाऱ्यांनी त्या गृहस्थाला त्याचे घर व विहीर परत देवविली व व्यापाऱ्याला हद्दपारीची शिक्षा केली.

(उरलेली गोष्ट पुढील अंकी)

राजाचे वैराग्य

एका राजाच्या दरबारी एक पौराणिक रोज पुराण प्रवचन करीत असत. पुराण प्रवचन काही दिवस ऐकत राहल्यावर राजाला संसाराचा वीट आला न सर्वसंग परित्याग करून हरिभजनात पुढचे आयुष्य घालविण्याचे राजाने ठरविले. पौराणिक बुवाच आपल्याला मुक्तीचा मार्ग दाखवू शकतील असे राजाला वाटले, म्हणून त्याने पौराणिक बुवांना विचारले–"पौराणिक बुवा! मुक्तीचा मार्ग मला दाखवाल का?"

ते ऐकून पुराणिक बुवा नम्रपणे म्हणाले–"महाप्रभो! मी उदरपोषणार्थ पुराण प्रवचन करतो. संसाराच्या पाशातून मी स्वतः मुक्त नाही, मग मी आपणांला मुक्तीचा मार्ग कसा दाखवू शकेन."

ते ऐकून राजाला राग आला. म्हणाला–"याचा अर्थ असा की भवसागर मी पार केलेला तुम्हांला आवडत नाही, असेच ना? म्हणून तुम्ही खोटी बतावणी करीत आहां. तुम्हांला मुक्तीचा मार्ग चांगला माहीत आहे, पण तुम्ही तो मला दाखवायला तयार नाही. तर मग नीट ऐकून घ्या, मी बजावून सांगतो आहे, उद्यां तुम्ही मला मुक्तिमार्ग दाखविला नाही तर मी तुम्हांला नोकरी वरून काढून टाकीनच, तुमचा शिरच्छेद करण्याची आज्ञा पण देईन."

पुराणिक बुवा घाबरून गेले. ते उदास मनाने विचार करीत घरी गेले.

पुराणिक बुवांची मुलगी हुशार होती. तिने आपल्या वडिलांचा उतरलेला चेहरा पाहून कारण विचारले. पुराणिक बुवांनी दरबारात घडलेली गोष्ट तिला सांगितली. सर्व नीट ऐकून घेऊन मुलगी म्हणाली–"बाबा! एवढ्याशा गोष्टीसाठी इतकी काळजी करीत बसला आहां? उद्यां दरबारात पुराण वाचायलां तुम्ही जाल

तेव्हां बरोबर मला घेऊन जा. मी राजाला बरोबर उत्तर देईन."

दुसऱ्या दिवशी दरबारात पुराणिकबुवां-बरोबर त्यांची मुलगी पण गेली. जातांना ती एक मोठे दोरखंड बरोबर घेऊन गेली. दरबार भरला होता. पुराणिकबुवांनी पुराणवाचन सुरू केले. त्याची मुलगी एका खांबाजवळ जाऊन उभी राहली. आपल्या पायांनी खांबाला विळखा घालून स्वतःला त्या दोरीने बांधून घेतले आणि मोठमोठ्याने ओरडून रडू लागली.

ती मुलगी रडू लागल्यामुळे पुराणवाच-नाच्या कार्यक्रमात विघ्न आले, सर्व जवळ येऊन विचारू लागले, एकाएकी असे काय झाले.

ती मोठमोठ्याने ओरडून सांगू लागली– "अहो मला सोडवा हो, मला सोडवा हो!"

लोकांनी दोरी सोडून तिला मोकळे केले. तरी तिने हाता पायांनी खांबाला घट्ट विळखा घालून धरले व ओरडत राहली– "मला सोडवा हो! मला सोडवा हो!"

राजाला राग आला. तो गादीवरून खाली उतरून आला व म्हणाला–"मूर्ख मुली! तूच घट्ट धरून बसली आहेस आणि तुला दुसरा कोण सोडवणार ग?" ते ऐकून पुराणिक बुवांची मुलगी मोठ मोठ्याने हसून म्हणाली–"महाराज! आपण दोघे ही मूर्ख आहोत. आपण आपले राज्य, अधिकार धन व वैभव या सर्वांना उराशी आवळून धरून बसला आहां आणि माझ्या बाबांना विचारता आहां की संसार पाशा-तून मुक्तीचा मार्ग कोणता? आपणाला खरोखरच या संसारातून मुक्त व्हायचं असेल तर आपल्याला 'नको' कोण म्हणणार?"

राजाला आपली चूक कळली व त्याने पुराणिक व त्यांची मुलगी यांची क्षमा मागितली.

लांडगीण

एका गावी एक गरीब बाई रहात असे. तिला विठू व गणू नावाचे दोन मुलगे होते. तिला जोपर्यंत मोलमजुरी करणे शक्य होते तोपर्यंत तिने केली आणि अगदीच शक्य झाले नाही तेव्हां तिने भीक मागायला सुरवात केली. एकदा एका एकी ती मरण पावली. तिच्या पोरक्यामुलांना कोणी आधार नव्हता. त्या गावच्या एका श्रीमंत शेतकऱ्याने त्या दोघां मुलांना आपल्या घरी नोकरीला ठेवून घेतले. मोठा विठू गाई चरायला नेई व धाकटा गणू मेंढरे चरायला घेऊन जाई.

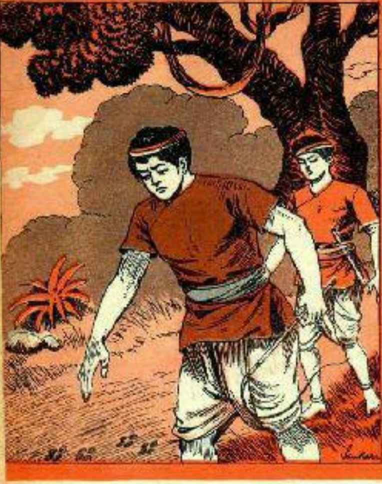
दोघां भावांच्या वयात तसा फारसा फरक नव्हता. पण स्वभावात फार फरक होता. मोठा धीट होता. धाकटा गणू थोडा भितरा होता. विठू जवळ एक चाबूक होता. त्या चाबकाचा आवाज फार मोठा होई. आवाज ऐकूनच जनावरे भीत. गणूने एका बांबूचा पावा करून घेतला होता. तो त्याच्यावर गोड गाणी वाजवी.

त्या शेतकऱ्याला दोन मुली होत्या. त्यांना आई नव्हती. म्हणून घर कामाची सर्व जवाबदारी मोठीवरच होती. ती स्वभावाने थोडी कडक होती. त्या दोघां मुलांना ती पोटभर खायला वाढीत नसे. पण तिला विठूच्या चाबकाची भीती वाटे. म्हणून ती गणूवर आपला सगळा राग काढी.

धाकटी मुलगी स्वभावाने बरी होती. ती मोठ्या बहिणीच्या नकळत दोघां भावांना काही तरी खायला देई. गणू पावा वाजवू लागला की ती ऐकत बसे.

मोठ्या बहिणीचे नाव होते दुर्गी व धाकटीचे होते सरला.

एकदा दोघे भाऊ सूर्यास्ताच्या सुमारास घरी निघाले तेव्हां धाकट्या भावाला एक मेंढरू कमी असल्याचे आढळून आले. त्यान

लहान तोंड करून मोठ्या भावाला भीत भीत ते सांगितले आणि म्हणाला–"आतां घरी गेल्यावर मालक आपली चामडी लोळवील.

मोठा म्हणाला–"घरी जायला थोडा उशीर झाला तरी चालेल. कोणी तरी लांडगा मेंढरू उचलून घेऊन गेला असावा. पावलांच्या खुणांच्या अनुरोधाने आपण लांडग्याचे घर हुडकून काढू या." त्या प्रमाणे ते निघाले.

"आपण लांडग्याला त्याच्या गुहेतून ठार करून आणू या, म्हणजे मालक रागावणार नाही. मेंढराच्या कातड्या पेक्षा लांडग्याच्या चामड्याची किंमत जास्तच असते." मोठ्या भावाने धाकट्या भावाला धीर दिला.

परंतु गणूला धीर होईना. तो म्हणाला–"नको बुवा! काळोख पडू लागला आहे, घरी जाऊ या."

विठूने चाबकाचा आवाज 'फाट' दिशी करून म्हटले–"लांडग्याला हुडकून काढल्या-शिवाय मी घरी येणार नाही."

एका एकी ते एका घरासमोर आले. त्या घरात लांडग्याच्या पावलांच्या खुणा नाहीशा झाल्या होत्या." येथे जंगलात कोणी तरी साधू रहात असावा. आपण त्याच्याकडे रात्रभर झोपू या." विठू म्हणाला आणि त्याने दाराची कडी वाज-विली. दार उघडले पण आत कोणी नव्हते आणि चूल जळत होती. मेंढराचे कातडे एका बाजूला पडलेले होते आणि चुलीवर मांस शिजत होते.

"हे आपल्या मेंढराचे मांस आहे, गणू! तो लांडगा दिसू तर दे, त्याचा चांगला समाचार घेतो." विठू म्हणाला.

"या घरात तो लांडगा कशाला असेल?" गणूने शंका केली.

"अरे आपण या घरात लांडग्याच्या पावलाच्या खुणा संपत असलेल्या नव्हत्या

का पाहल्या?" विठू गणूला आठवण करून देत म्हणाला.

"मला भीती वाटते बुवा! आपण परत जाऊ या." गणू म्हणाला.

"माझ्या हातात चाबूक असेपर्यंत मला कोणाची भीती नाही. कमीत कमी मेंढराची किंमत वसूल करूनच येथून हलावयाचे." विठू गणूला म्हणाला.

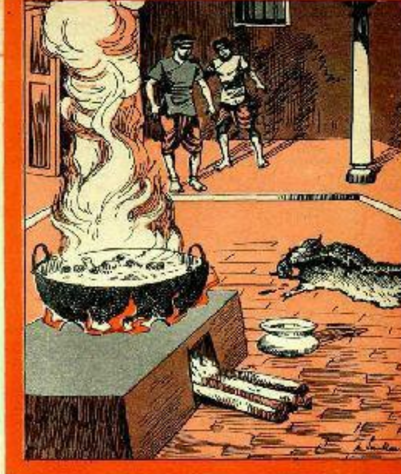
"या घरात कोण राहतो आहे, कोणास ठाऊक? कोणी आपल्याला पाहीपर्यंत आपण कोठे तरी लपले पाहिजे." गणूने सुचविले.

विठूला पण तो सल्ला पसंत पडला. ते दोघे शिडी लावून माळ्यावर-चढून बसले.

थोड्या वेळाने एक लांडगीण दार उघडून आत आली. एक मोठी जांभई घेऊन तिने एकदां जोराने आपले अंग झाडले. त्याबरोबर ती एक सुंदर स्त्री झाली.

माळ्यावर चढून बसलेले दोघे भाऊ फटीतून ते दृश्य पाहून घाबरून थर थर कापू लागले. त्यांनी विचार केला की ही बाई लांडगीण होऊ शकते तर ही कोणीतरी मांत्रिक बाई असली पाहिजे.

त्या बाईने चुलीत लाकडे घातली आणि दिवा लावला. नंतर मातीच्या मडक्यातले शिजलेले मांस काढून खाऊ लागली. हे

पाहून दोघांच्या तोंडाला पाणी सुटले. त्यांना भूक पण लागली होती.

अचानक त्या बाईने माळ्याकडे पाहिले आणि म्हणाली–"आता या तुम्ही खाली."

आपण वर माळ्यावर बसलो आहो हे तिला कसे कळले, याचा विचार मनात येताच ते दोघे घाबरून थरथर कापू लागले. "घाबरू नका, माझे जेवण झाले आहे. आतां उरले आहे ते खाऊन घ्या तुम्ही!" ती बाई म्हणाली.

ती जे म्हणाली नाइलाजाने त्यांना त्या-प्रमाणे करावे लागले. म्हणून पहिल्याने विठू व त्याच्या पाठीमागून गणू खाली उतरले.

"तू आपल्या हातातला चाबूक पलीकडे कोपऱ्यात ठेवून दे." ती बाई म्हणाली. विठूने उलट तो घट्ट हातात धरला. परंतु तिने जोराने नुसता हात हालवल्याबरोबर विठूच्या हातातला चाबूक जाऊन कोपऱ्यात पडला. ती तरुण स्त्री स्मित करून म्हणाली– "मी म्हणते तसे वागलात तर तुमचे हितच होईल. बरं तर, आतां खाऊन घ्या."

"हे तर आमचेच मेंढरू आहे." विठू आपल्या धीरपणाची चुणुक दाखविण्यासाठीच जणुकाही म्हणाला.

"तू म्हणालास ते बरोबर आहे. मेंढरू चोरून आणणारी लांडगीण मीच आहे. परंतु तुम्ही दोघे माझा शोध काढीत येथवर आलात हे मात्र मला आवडले नाही. माझे गुपित तुम्हांला कळले आहे. पण आणखी कोणाला हे कळता कामा नये. तुम्ही सांगितलेत तर तुम्हांला मी जागचे हालू देणार नाही." ती बाई म्हणाली.

दोघे गप्प बसले.

"तुम्ही दोघे हुशार दिसतां. तुम्ही माझे गुपित कोणाला सांगितले नाही तर तुम्हांला मी मोठे बक्षिस देईन. हे सांगा की तुम्हांला सर्वांत जास्त आवडणारी वस्तू कोणती?" त्या स्त्रीने विचारले.

"माझा चाबूक माझ्या फार आवडीचा आहे.." विठू म्हणाला.

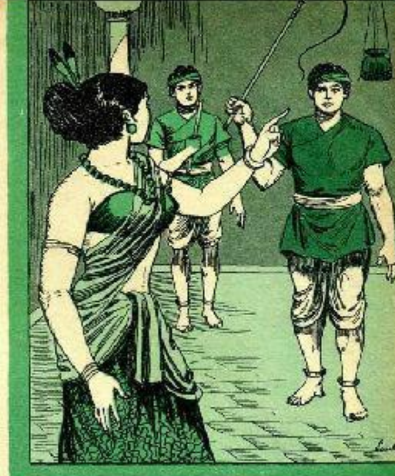
"तर मग मी तुझ्या चाबकात मंत्रशक्ती घालून देते. कोणी तुझ्या इच्छेविरुद्ध काही करू लागला तर तू त्याला चाबूक दाखवून 'थांब!' असे म्हणालास की तो दगडाच्या मूर्तीसारखा जागच्या जागी उभा राहील. तू हालू लागायला सांगेपर्यंत त्याला हालता देखील येणार नाही. बरं तर या धाकटूच्या आवडीची वस्तू कोणती आहे?" त्या बाईने विचारले.

"माझ्या आवडीचा हा पावा आहे." गणू म्हणाला.

"तर मग आज पासून तू पावा वाजवल्यावर, कोणी का असेना, त्याला तू म्हटल्याप्रमाणे वागावे लागेल. पण एक गोष्ट दोघे लक्षात ठेवा. या मंत्रशक्तीचा तुम्ही दुरुपयोग करता कामा नये. चांगल्या लोकांना कष्ट होणार नाही अशा तऱ्हेने या मंत्रशक्तीचा वापर केला पाहिजे. नाहीतर चाबकातली किंवा पाव्यातली मंत्रशक्ती नाहीशी होईल. आणखी एक गोष्ट लक्षात ठेवा. आज रात्रभर तुम्ही येथेच रहा आणि सकाळी उजाडण्यापूर्वी येथून निघून जा. या घरात सूर्यकिरणे येऊ लागल्याबरोबर मी लांडगीण होऊन जाईन. मी लांडगीण झाल्यावर तुम्ही माझ्या समोर आलात तर मी तुम्हांला फाडून खाईन. मी दिवसा लांडगीण होऊन तशीच वागते." ती बाई म्हणाली.

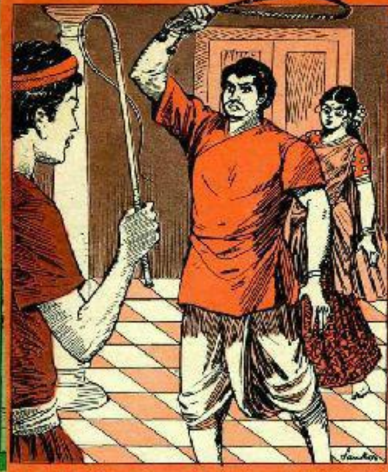
ते दोघे रात्री त्याच घरात झोपले व उजाडण्यापूर्वी तेथून निघून गेले.

रात्रभर ते घरी आले नव्हते म्हणून मालक त्यांना रागावत होता ते पाहून त्याच्या मोठ्या बहिणीला फार आनंद झाला. तो त्यांना म्हणत होता–"कोठे होता रे तुम्ही दोघे रात्र भर! बोला, चामडी लोळवतो एकेकाची." मालकाने मारहाण

सुरू केली असती तर ते पाहण्यात तिला गंमतच वाटली असती. पण धाकटी सरला घाबरून गेली आणि आपल्या खोलीत जाऊन तिने आतून दार बंद कर करून घेतले.

विठूने मालकाला काठी घेऊन येत असलेला पाहिले. त्याने आपला चाबूक जोराने झाडला आणि म्हणाला–"थांब!" ते ऐकताच त्याचा मालक दगडाच्या मूर्ती सारखा जागच्या जागी थांबला. त्याने मारायला उचललेला हात वरचा वरच राहून गेला. त्याचे पाय जमिनीला जणू काही चिकटून गेले होते.

"अरे, हे काय झालं मला?" मालक ओरडला. त्याचे तोंड बंद झाले नव्हते. त्याचे हात पाय हालत नव्हते, पण तोंडमात्र बंद झाले नव्हते.

"पहिल्याने हे वचन द्या की आम्हांला तुम्ही मारहाण करणार नाही, म्हणजे मी तुम्हांला हिंडू फिरू देईन." विठू म्हणाला.

"हा कसला मंत्र आहे रे? मी नाही देत वचन. मी तुझी चामडी लोळवतो पहा! तुझा गळा दाबून ठार करीन तुला." मालक म्हणाला.

"तरमग तू आहेस तसाच मी मंत्र काढून घेईपर्यंत उभा रहा." विठू म्हणाला आणि गणूचा हात धरून तेथून निघाला.

मालक घाबरला आणि म्हणाला–"अरे थांबरे बाबा! विठू मी शपथ घेऊन सांगतो, तुझ्या अंगाला मी हात लावणार नाही."

"आम्हांला विना कारण मारायला धावलास तर तुझी अशीच खोड मोडीन, लक्षात ठेव." विठू म्हणाला. नंतर तो म्हणाला–"ठीक तर हाल चाल कर!" त्या बरोबर तो हालचाल करू लागला आणि उडी मारून विठूच्या हातातला चाबूक काढायला पुढे धावला. ते पाहून गणू पावा वाजवू लागला. पाव्यावरचे गाणे ऐकून मालकाला दोघां भावांची सहानुभूति व प्रेम वाटू लागले. त्याच्या डोळ्यातुन पाण्याच्या धारा वाहू लागल्या.

हे सर्व पहात दुर्गी जवळच उभी होती. म्हणाली–"बाबा! झालं काय तुम्हांला?"

"त्या बिचाऱ्यांना कोणी मारू नका! या रे मुलांनो, येऊन काय हवं ते मागून खा." मालक म्हणाला.

दोघे घरात गेले. त्यादिवशी मोठ्या मुलीने मुकाट्याने त्यांना पोटभर जेवायला वाढले. आजपर्यंत त्यांना कधी पोटभर खायला मिळाले नव्हते. दोघांचे जेवण-

खाण झाल्यावर ते दोघे तेथून निघून गेले. त्यानंतर मालकाचा दुष्ट स्वभाव पुन्हा पहिल्यासारखा दुष्ट झाला.

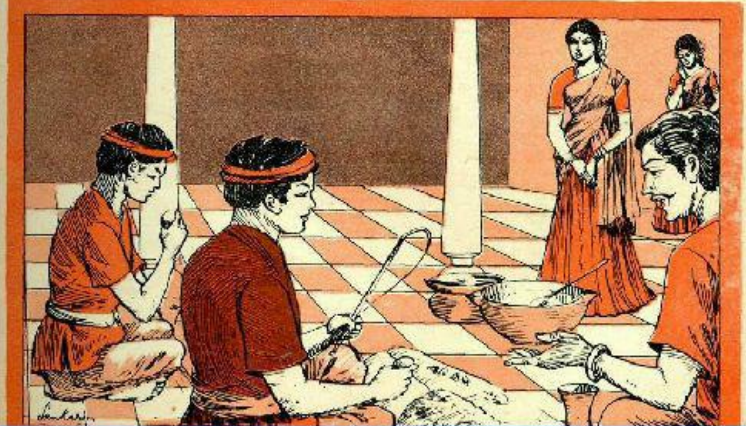
"आज मला काय झालं आहे, हे माझे मलाच समजत नाही, मुली." मालक आपल्या मोठ्या मुलीला म्हणाला.

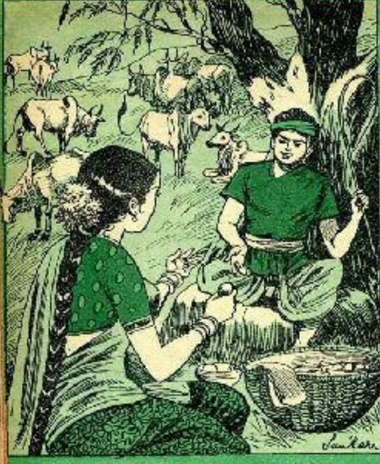
"मला वाटते की त्या विठूचा चाबूक व गणूच्या पावा मंत्रवलेले असावेत. त्या दोन्ही वस्तु दोघांच्या हातांतून काढून घेऊन नाहीशा केल्या नाहीत तर ते नाचवतील तसे नाचावे लागेल. आपले धरदार आणि जमीन जुमला देखील ते आपल्या हातातून काढून घेतील." मोठी मुलगी म्हणाली.

नंतर मोठ्या मुलीने आपल्या बापाला सांगितले की ती विठूला फसवून त्याचा चाबूक काढून घेईल आणि धाकटी कडून गणूचा पावा काढून घेववील.

मोठ्या बहिणीने धाकट्या बहिणीला बोलावून जेव्हां ते सर्व सांगितले तेव्हां तिला फार आश्चर्य वाटले. पण बहिणीच्या म्हणण्याविरुद्ध काही करण्याची तिची छाती होईना. म्हणून तिने होकारार्थी नुसती मान हलविली.

दुसऱ्या दिवशी दुर्गी एक टोपलीभर खाण्याचे पदार्थ घेऊन दोघे भाऊ गुरे व मेंढरे चरायला घेऊन जात त्या खोऱ्यात

गेली आणि विठू बसला होता तेथे जवळ जाऊन व प्रेमाचा मोठा आव आणून त्याला म्हणाली–"विठू, आपल्या गावात थोडे का लोक आहेत, पण तुझ्यासारखा सुंदर व शूर एक देखील नाही, बघ! म्हणून तू मला जितका आवडतोस तितका दुसरा कोणी आवडत नाही." असे म्हणत ती बरोबर आणलेले खाण्याचे पदार्थ एकेक करून विठूला खायला देऊ लागली.

दुर्गीचा कावेबाजपणा विठूच्या लक्षात आला नाही. तिने जे जे खायला दिले ते त्याने सर्व खाऊन टाकले.

"मी म्हणते ते ऐकून घेशील का? तू बाबांशी विनाकारण भांडायचे सोडून दे. मी तुझ्याशी लग्न करीन." दुर्गी म्हणाली आणि विठूच्या ज्या हातात चाबूक होता तो हात आपल्या हातात घेतला. विठूने त्या हातातला चाबूक दुसऱ्या हातात घेतला.

"तुला मी मूर्ख आहे असे वाटले होय?" विठूने दुर्गीला विचारले.

"छे रे! अस काय बोलतोस विठू? तो चाबूक पहावा म्हणत होते मी! तुझ्या सारखाच एकदा सटकवून काय गंमत होते, मी पाहणार होते." दुर्गा म्हणाली आणि प्रेमाचा आव आणून त्याच्या अंगाला बिलगून बसली व त्याच्या हातातला चाबूक आपल्या हातात काढून घेतला. जग जिंकल्यासारखे तिला वाटले व आनंदाने चाबूक एकदा वाजवून पाहिला. पण चाबकाचा आवाज झालाच नाही.

विठूने दुर्गाच्या हातातला चाबूक हिसकावून घेतला आणि रागाने म्हणाला– "आता तू येथून चालती हो. आज तू इतकी पक्वान्ने करून कशाला आणली होतीस हे मला कळले. या पुढे इकडे कधी आलीस तर पहा. एक चकार

शब्द मी तुझ्याशी बोलणार नाही. चालती हो!"

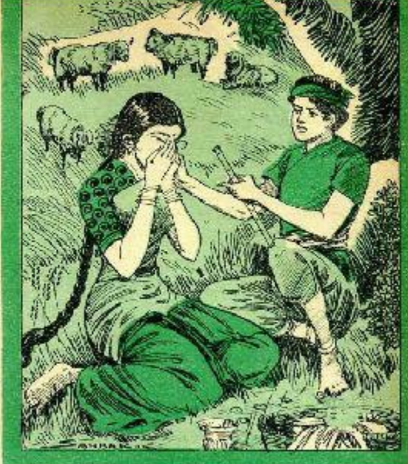
दुर्गी जसे खाण्याचे पदार्थ एक टोपले घेऊन आली होती तसेच एक टोपले भरून खाद्य पदार्थ तयार करवून सरला पण गणूकडे आली होती. तशी ती पूर्वी कित्येकदा त्याच्याकडे आली होती. पण त्या दिवशी ती गणूच्या अगदी जवळ चिकटून बसली आणि त्याला विचारले–"गणू! तुझ्यावर माझे आहे तसे माझ्यावर तुझे प्रेम आहे का?"

"तुला माहीतच आहे, दादावर माझं जेवढे प्रेम आहे तेवढंच किंवा त्याच्या पाठोपाठ तुझ्यावर आहे." गणू म्हणाला.

"हा पावा मी मागितला तर तू तो मला देशील का?" सरलाने विचारले.

"तुला पाहिजे तर घे!" असे म्हणत त्याने पावा सरलाच्या हातात दिला.

परंतु पावा हातात घेऊन ती रडू लागली. गणूने तिला त्याचे कारण विचारले. पण तिच्या तोंडातून शब्दच उमटेना. शेवटी ती तो पावा गणूला परत देत म्हणाली– "गणू! मला याची गरज नाही. फक्त तुझ्या प्रेमाची परीक्षा घेण्यासाठीच मी तो मागून पाहिला. दुसरं काही कारण नाही.

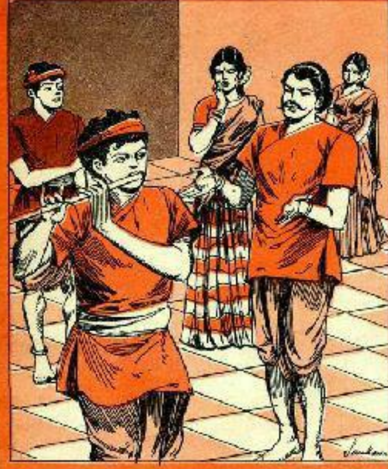
याच्यात मंत्रशक्ती आहे, हे मला कळले आहे. तुलाच याचा जास्त उपयोग आहे."

"हा पावा मंत्रवलेला आहे, हे तुला कसे कळले? गणूने तिला विचारले.

"माझे बाबा व ताई दोघांनी सांगितले." सरला म्हणाली.

"तुला कळले तसाच हा पावा मंत्रवलेला आहे." असें सांगून गणूने पाव्याच्या मंत्र-शक्तीचा प्रभाव कसा पडतो हे समजावून सांगितले.

गणूकडून सर्व ऐकून घेतल्यावर सरला म्हणाली–"मग मेंढरे चरायला घेऊन जाण्याची तुला गरजच नाही. या पाव्याच्या

मंत्रबळाने तुला माझ्या बाबांकडून जे पाहिजे ते करवून किंवा वदवून घेता येईल. तू त्यांना तुझ्याशी माझे लग्न करून द्यायला कां सांगत नाहीस?"

"तुला हरकत नसेल तर मी कां नाही विचारणार?" असे सांगून गणू सरला बरोबर घरी निघाला.

ते दोघे घरी पोचण्यापूर्वीच दुर्गीने बापाला जाऊन घडलेले सर्व वृत्त सांगून टाकले होते. म्हणाली–"पाहायचं आहे आतां की सरला काय करते ती!"

इतक्यात समोरून गणू व सरला हातात हात घालून येत असलेले दिसले.

गणू मालकाला म्हणाला–"या पुढे मी तुमची मेंढरे चरायला नाही घेऊन जाणार! सरलाशी माझे लग्न करून द्या. आम्ही दोघांनी लग्न करायचे ठरविले आहे."

मालकाला राग आला. संतापाने त्याचे सर्वांग थरथर कापत होते. त्याच वेळी गणूने पावा वाजवायला सुरवात केली. मालकाचा सर्व राग कापरासारखा पार विरघळून गेला. स्वत: मुलीचा हात गणूच्या हातात देत म्हटले–"मी तुमचे लग्न करून देतो. दोघं सुखाने संसार करा, माझी पण तीच इच्छा होती."

"हे काय करता आहां बाबा?" दुर्गी मोठ्याने ओरडून म्हणाली. त्याच वेळी विठू तेथे आला व म्हणाला–"मी तुमच्या गाई आजपासून नाही नेणार चरायला. मी आणि माझा धाकटा भाऊ दोघे कोठे तरी जाऊन राहू." विठू आपल्या मालकाला म्हणाला.

"अरे पण तू जाणार कोठे? तुझ्या भावाचे लग्न मी सरलाशी करून देणार आहे." मालक म्हणाला.

"बरं तर मी एकटा निघून जाईन." मालक म्हणाला.

त्याच वेळी दुर्गी मोठ्याने पिसाळल्यासारखी ओरडली–"तुम्ही दोघे चालते व्हा. सरला! तू सुद्धा एका मूर्खाशी लग्न करणार असशील तर तू सुद्धा जा.

"होय, मी जाणारच आहे. मी यांच्याशीच लग्न करणार आहे. तुला काय त्याचे?" सरला म्हणाली.

"मी लांडगीण झाले तरी माझ्याशी लग्न करणार नाही. दुर्गी रागाच्या भरात मोठ्याने ओरडून म्हणाली.

दुर्गी ते म्हणाली त्याच वेळी बाहेर लांडग्याचे ओरडणे ऐकू आले. दुसऱ्या क्षणाला एक लांडगीण तेथे आत आली.

"मी देखील लांडगीण आहे, विठू तयार असेल तर मी त्याच्याशी लग्न करायला तयार आहे." लांडगीण माणसांच्या भाषेत म्हणाली. विठूने त्या लांडगिणीला ओळखले.

"मी तयार आहे!" विठू म्हणाला.

"तर मग मला पोटाशी धरून माझ्याशी बोल." लांडगीण म्हणाली आणि आपले पुढले पाय विठूच्या खांद्यावर टाकले.

विठूने धाडस करून तिला पोटाशी घट्ट आवळून धरले आणि आश्चर्य असे की ती लांडगीण एक सुंदर स्त्री झाली. ती म्हणाली–"विठू! तू मला शापमुक्त केले आहेस. एका मंत्र्याने मला मंत्र टाकून शाप दिला होता म्हणून मी लांडगीण झाले. मी रात्री लांडगीण व दिवसा मनुष्य होत होते. पूर्वी मी देखील या दुर्गीसारखीच कठोर स्वभावाची होते. हा शाप आणखी कोणावर उलटेपर्यंत मला मुक्ती नाही." असे म्हणत तिने एकदां दुर्गीकडे पाहिले व म्हणाली–"आज पासून लांडगीण होऊन जगणे तुझ्या नशिबी आहे. तुझा स्वभाव बदलत नाही तोंपर्यंत तुला शापमुक्ती नाही."

सर्वांसमक्ष दुर्गी एक लांडगीण झाली आणि पाहतां पाहतां रानात पळून गेली•

रीत रिवाज

एकदा अर्काटचा नबाब ईस्ट इंडिया कंपनीच्या गव्हर्नर साहेबांना भेटण्यासाठी मद्रासला आला. दोघांचे परस्परांशी बोलणे चालू होते. त्यावेळी गव्हर्नर साहेबांची नजर नबाबाच्या बोटातल्या अंगठीवर होती. ती गोष्ट नबाबाच्या लक्षात आली. आपली अंगठी काढून गव्हर्नर साहेबांच्या हातात देत नबाब म्हणाला–"आपल्या बोटात घालून पाहता का जरा?" गव्हर्नर साहेबांनी ती अंगठी घेऊन आपल्या बोटात घातली.

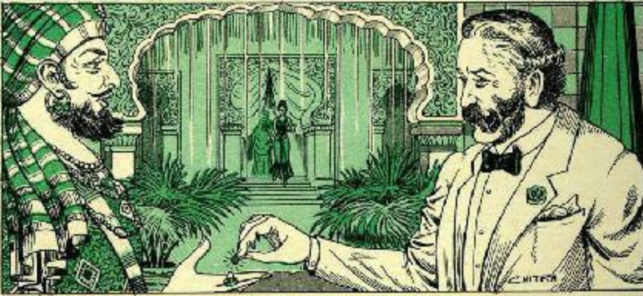
दोघांचे बोलणे संपल्यावर नबाब निरोप घेते वेळी म्हणाला–"तेवढी अंगठी परत देण्याची तसदी घेणार का?"

"अंगठी एकदा बोटात आली की ती परत करण्याची रीत गोऱ्या लोकांमध्ये नाही! पाहिजे तर अंगठीची किमत मागून घ्या, मी द्यायला तयार आहे." गव्हर्नर स्मित करुन म्हणाला.

नबाब काही बोलल्याशिवाय निघून गेला. पुढे एक दोन महिन्यांनी नबाबाने एक मोठी मेजवानी गव्हर्नर साहेबांना दिली. बोलावणे दोघां पति पत्नीस होते. गव्हर्नर साहेबांच्या पत्नीस नबाबाची बेगाम जनानखान्यात बोलावून घेऊन गेली. मेजवानी संपल्यावर गव्हर्नर साहेब म्हणाले–"बरे तर येतो. आमच्या मंडळींना निघायला सांगा."

"आमच्या मुसलमान समाजात जनान्यात ज्या बाईला एकदा प्रवेश मिळतो तिला बाहेर पाठविण्याचा रिवाज नाही. त्या बद्दल दुसरी काही भेट देऊ." नबाब म्हणाला.

चतुर गव्हर्नर साहेबांनी बोटांतली अंगठी काढून दिली आणि गव्हर्नर साहेबांच्या पत्नी स्मित करीत बाहेर आल्या.

खोटी साक्ष

एका गावी एक श्रीमंत व्यापारी रहात असे. तो हिऱ्या माणकांचा व्यापार करी. त्याने जे धन वैभव संपादन केले होते त्यात इमानाचा पैसा फार कमी होता. भोळ्या भाबड्या लोकांना फसवून मिळवलेला पैसाच जास्त होता.

व्यापारी ज्या घरी रहात असे ते घर त्याचे वाडवडिलार्जित होते. त्याच्या घराला लागून एका शेतकऱ्याची जमीन होती. ती विकत घेण्यासाठी त्या व्यापाऱ्याने पुष्कळ प्रयत्न केला. ती जमीनदेखील त्या शेतकऱ्याला वाडवडिलार्जितच मिळाली होती. त्या श्रीमंत व्यापाऱ्याने मोठी रक्कम देऊन जमीन विकत घेतली असती तर तो विकायला तयार होता. कारण कमी किमतीत दुसरीकडे जमीन विकत घेऊन राहण्याचा त्याने विचार केला. पण तो श्रीमंत व्यापारी मोठी रक्कम द्यायला तयार नव्हता. म्हणून शेतकरी रागाऊन म्हणाला–"मला जमीन नाही विकायची, तुम्ही आलेत तसे चालू लागा."

व्यापाऱ्याला त्या गोष्टीचा राग आला. तो शेतकऱ्याला निरनिराळ्या प्रकारे त्रास देऊ लागला व शिवीगाळपण करू लागला. तेवढ्यावर त्याच्या मनाचे समाधान झाले नाही, त्या शेतकऱ्याला जास्त जास्त त्रास देऊ लागला.

एक दिवशी व्यापाऱ्याने कमलाकांत नांवाच्या आपल्या एका मित्राला बोलविले व म्हणाला–"माझा शेजारी शेतकरी मला फार त्रास देतो आहे. त्याला चांगली अद्दल घडावी असे काही तरी करावं, म्हणतो आहे मी. तो माझा शेजारी आहे. म्हणून त्याने माझ्या घरातले एक माणिक्य चोरून नेले असल्याचा त्याच्यावर आरोप लावून त्याच्यावर फिर्याद करावी म्हणतो.

श्री. का. शा. सोमण

तू साक्ष द्यावीस अशी माझी इच्छा आहे. साक्षीदाराशिवाय न्यायाधीश मी लावलेला आरोप कबूल करणार नाही. तुला ही खोटी साक्ष दिल्याबद्दल मी मोठे इनाम द्यायला पण तयार आहे."

आपल्याला फुकटात काही पैसे मिळत आहेत, मग कां सोडा, असा विचार करून कमलकांत खोटी साक्ष देण्यास कबूल झाला.

दुसऱ्या दिवशी व्यापाऱ्याने फिर्याद दरबारात नोंदविली. त्यात कमलकांत साक्ष म्हणून असल्याचा उल्लेख होता.

राजाने कमलकांतला बोलावून विचारले– "कायरे बुवा, या व्यापाऱ्याच्या घरचे माणिक्य शेतकऱ्याने चोरले ते खरे आहे का?"

कमलकांत म्हणाले–"होय महाराज! माझ्या डोळ्यादेखत त्याने ते माणिक्य चोरले."

"माणिक्य कसे काय होते?" राजाने विचारले.

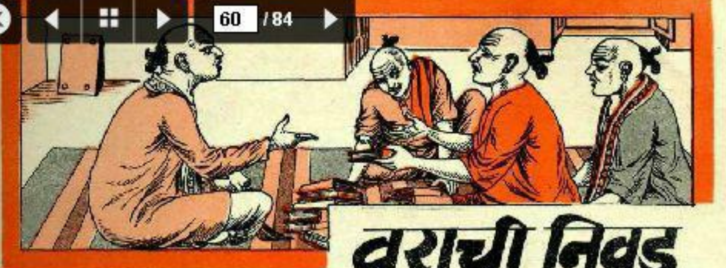
कमलकांत तो प्रश्न ऐकून घाबरला. क्षणभर विचार करून बगलेत धरून ठेवली काठी काढून दाखवीत म्हणाला–"महाराज! बरोबर या छडी सारखे होते."

राजा मोठ्याने हसला आणि व्यापाऱ्याला म्हणाला–"काय हो, तुमच्याकडे इतकी मोठी माणिक्ये विकायला ठेवली आहेत वाटते?"

व्यापारी घाबरून जाऊन थर थर कापू लागला.

कमलकांत पुढे म्हणाला–"महाराज! एकदां माझ्या बाबांची छडी हरवली होती. तेव्हां बाबा म्हणाले होते अरे ती छडी म्हणजे एक माणिक्य होते, माणिक्य!"

व्यापाऱ्याची लुच्चेगिरी बाहेर आली. एका भोळसट माणसाकडून खोटी साक्ष देवविल्याबद्दल राजाने रागावून व्यापाऱ्याला कडक शिक्षा केली.

वराची निवड

फार पूर्वी एका गावी एक विद्वान पंडित रहात असे. त्याने निरनिराळ्या देशांच्या विद्वान पंडितांना शास्त्रार्थ करून जिंकले होते. त्या विद्वान पंडिताला एक मुलगा होता. त्याचे नांव रामशास्त्री होते. तो पहिल्या नंबरचा मूर्ख होता. तो एक महामूर्ख असल्याचे सर्वांस माहीत होते. म्हणून त्याला कोणी मुलगी द्यायला तयार होईना.

आता या मुलाचे लग्न कसे व्हायचे, ही काळजी त्याच्या बापाला वाटू लागली. दूरच्या गावी एका पंडिताला एक मुलगी होती. तिच्याशी आपल्या मुलाचे लग्न झाल्यास बरे, असा विचार करून तो आपल्या काही मित्रांजवळ बोलला. त्याच्या मित्र मंडळींनी मुलीच्या वडिलांना भेटून पंडिताच्या मुलाचे स्थळ सुचविले.

मुलीच्या वडिलांना एक चांगले स्थळ चालून आल्यासारखे वाटले. त्यांनी मुलीला पहायला मुलाला घेऊन यावे असा निरोप मुलाच्या बापाकडे पाठविला. रामशास्त्री मुलीला पहायला निघाला. मुलीच्या भावंडांनी रामशास्त्र्याचे सर्व प्रकारे आदरातिथ्य केले. त्यांच्या घरी जे उत्तमोत्तम ग्रंथ होते ते आणून रामशास्त्र्याला दाखविले.

रामशास्त्र्याने एक पुस्तक उचलून विचारले–"हे कसले पुस्तक आहे?" त्यांनी जे उत्तर दिले ते ऐकून त्याला वाटले की कोणतातरी मोठा ग्रंथ असावा. असेच एका मागून एक ग्रंथ उचलीत त्याने शेवटी एक पुस्तक उचलून विचारले–"हे कसले पुस्तक आहे?"

"हे पुस्तक अलिखित आहे." मुलीचे भाऊ म्हणाले.

"अलिखित" शब्दाचा अर्थच रामशास्त्र्याला माहीत नव्हता. म्हणून त्याने विचारले–"कोणी लिहिला हा ग्रंथ?"

सौ. शारदाबाई गोडसे

तेव्हां मुलीच्या भावंडांना तो मुलगा महामूर्ख असल्याची साक्ष पटली. त्यांनी रामशास्त्र्याला परत पाठवून दिले.

* * *

एका राजाला एक मुलगी होती. ती लग्नाला योग्य झाली तेव्हां राजाने तिचा विवाह करून देण्याचे ठरविले.

"मी विचारीन त्याचे बरोबर उत्तर देणाऱ्याशी मी लग्न करीन" असे जाहीर करण्यास तिने राजाला सांगितले.

कित्येक राजकुमार तिच्याशी विवाह करण्याच्या हेतूने आले. त्यांना तिने प्रश्न केला :–

"मी एक सोपासा हिशोब विचारते. प्रश्न विचारल्या नंतर मी 'एक', दोन 'तीन' असे अंक मोजीन. तेवढ्या अवधीत जो कोणी बरोबर उत्तर देईल त्याच्याशी मी विवाह करीन. आता हिशोब ऐका. असे सांगून राजकुमारीने हिशोब विचारला– एका तलावात एका ऋषींनी एक कमळ लावले. दुसऱ्या दिवशी त्याची दोन कमळे झाली. अशा तऱ्हेने रोज पहिल्या दिवसाच्या कमळांच्या दुप्पट कमळे होऊ लागली. तिसाव्या दिवशी तलाव फुलांनी भरून गेला. तर अर्धा तलाव भरेपर्यंत किती दिवस झाले असतील?"

तो प्रश्न विचारून राजकन्येने 'एक' म्हटले.

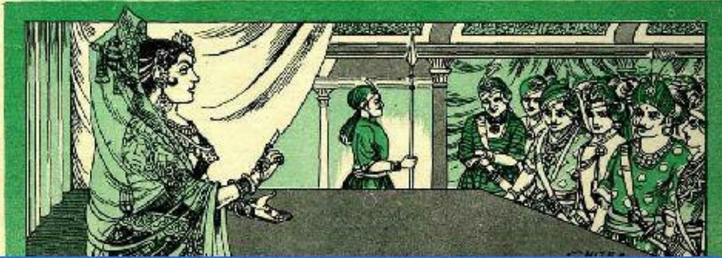
एक जण म्हणाला–"पंधरा दिवसात!"

इतर लोक घाई घाईने हिशोब करून पाहू लागले की तीस दिवसात किती कमळे झाली असतील. व त्यांची अर्धी किती होतील?"

राजकुमारी म्हणाली–"दोन!"

"एकोणतीस दिवसात!" एक राजकुमार म्हणाला.

राजकुमारीने त्याला स्वयंवराची वर माळा घातली.

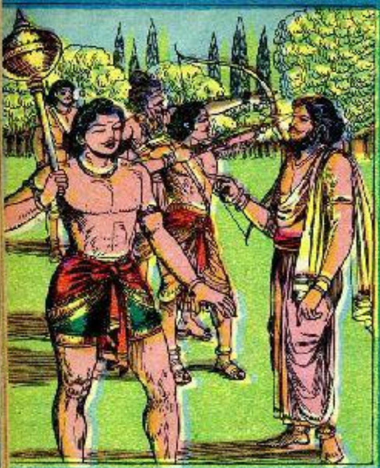

सत्यवतीने, ती नाव चालवीत असता पराशर मुनींच्या प्रेमाग्रहामुळे व तिला कशी पुत्रप्राप्ती झाली हे सांगून कृष्ण-द्वैपायन व्यास तेच तिचे व पराशरमुनींचे पुत्र असल्याचे मोठ्या कष्टाने व लज्जा-वनत होऊन सांगितले व म्हणाली–"माझ्या त्या मुलाने घोर तपश्चर्या करून वेदव्यास ही पदवी मिळविली. त्याच्या कृपेने भरत-वंशाचे रक्षण होऊ शकेल."

भीष्म त्या गोष्टीस कबूल झाला. सत्यवतीने स्मरण करतांच कृष्णद्वैपायन व्यास मुनी प्रकट झाले आणि विचारू लागले–"माते! आज तू माझे कां बरे स्मरण केलेस? मी काय सेवा करू तुझी? तुझी आज्ञा शिरोधार्य आहे." सत्यवतीने स्मरण करण्याचे कारण सांगितले व व्यासांनी होकार पण दिला.

त्यानंतर सत्यवतीने अंबिकेला खूप समजावून सांगितले की तू उत्तमोत्तम वस्त्रालंकार करून तयार रहा. तुझे मोठे दीर तुझ्याकडे येतील त्यांच्या सेवेला तयार अस. त्यांच्या कृपेने तुला जे अपत्य होईल ते वंशवृक्ष वाढवील. अंबिका भीष्म येईल अशा अपेक्षेने वाट पहात होती. परंतु रात्री व्यास मुनी आले. त्यांची लांब दाढी, काळा रंग व लाल बुंद डोळे पाहून ती घाबरून गेली आणि तिने डोळे घट्ट बंद करून घेतले. म्हणून तिला जो मुलगा झाला तो आंधळा निघाला. तोच राजा धृतराष्ट्र म्हणून प्रसिद्ध झाला.

त्या आंधळ्या मुलाला पाहून सत्यवतीला फार वाईट वाटले. तिने पुन्हां व्यास मुनींचे स्मरण केले. या खेपेस ती अंबालिकेला म्हणाली—"एक मुनी तुझ्याकडे येतील. त्यांच्या कृपेने तुला पुत्रप्राप्ती होईल व वंशवृद्धी होईल.

रात्री व्यास मुनी आले तेव्हां अंबालिकेने डोळे बंद केले नाहीत. पण त्यांचे तेजस्वी रूप पाहून ती इतकी भ्याली की भीतीने ती नखशिखांत पांढरी फट्ट झाली. म्हणून तिला जो मुलगा झाला तो निस्तेज व फिक्कट रंगाचा झाला. म्हणून त्याचे पांडु हे नाव पडले.

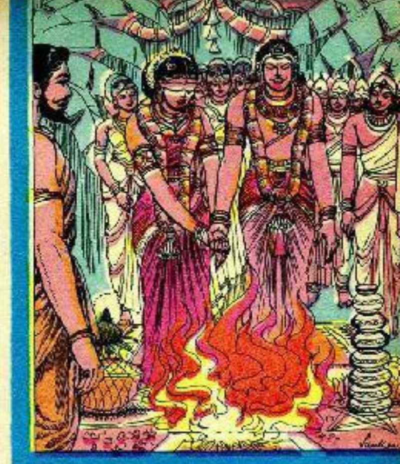
सत्यवतीच्या मनाचे समाधान झाले नाही. तिने पुन्हां व्यास मुनीचे स्मरण करून या खेपेस अंबिकेला बजावून सांगितले की असला भितरेपणा करून कसे चालेल? अंबिकेने होकार दिला, परंतु व्यास मुनींच्यासमोर येण्याची छातीच तिला झाली नाही. तिने स्वतः न जातां आपल्या खेलीत आपल्या दासीला पाठविले. त्या दासीला जो मुलगा झाला तोच विदुर.

धृतराष्ट्र, पांडु व विदुर तिथे लहानाचे मोठे होऊ लागले. भीष्माने राज्यकारभार संभाळला आणि त्याच्या कारकीर्दीत प्रजा सुखी झाली. त्याने तिघांना क्षत्रियोचित वेदवेदांग व शस्त्रास्त्रविद्या शिकविण्याची व्यवस्था करून दिली. तिघांत धृतराष्ट्र शरीराने बलवान होता. पांडु धनुर्विद्येत निष्णात होता तर विदुर नीतिशास्त्रात प्रवीण होता.

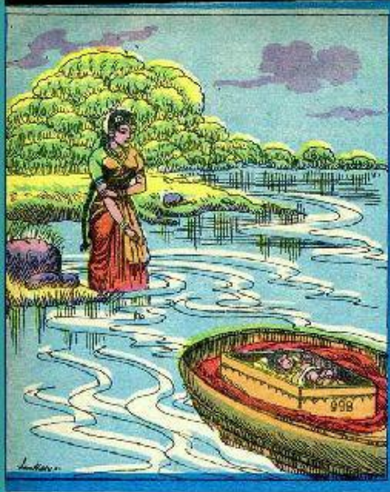
राजकुमार मोठे झाल्यावर एकाचा राज्याभिषेक करावयाचा होता. विदुर दासीपुत्र होता. धृतराष्ट्र जन्मांध होता. म्हणून त्या दोघांचा राज्याभिषेक करणे शक्यच नाही असे समजून भीष्माने पांडूचा राज्याभिषेक केला.

हे राजपुत्र विवाह योग्य झाल्यावर त्यांच्यासाठी योग्य राज्यकन्या शोधून आणण्याचे भीष्माने ठरविले. गांधार देशाचा राजा सुबल याला गांधारी नावाची एक मुलगी होती. तिला शंभर पुत्र होतील असा वर शंकराकडून मिळाला असल्याचे भीष्माचार्यांना कळले. म्हणून त्यांनी सुबलकडे काही ब्राह्मणांना पाठवून धृतराष्ट्राचा विवाह तिच्याशी करून द्यावा अशी विनंती केली. धृतराष्ट्र जन्मांध आहे ही गोष्ट सुबलला माहीत होती. परंतु मुलगी मोठ्या घराण्यात पडणार आहे याचा विचार करून त्याने धृतराष्ट्र गांधारीं विवाहास संमती दिली. आपला पति आंधळा असल्याची गोष्ट गांधारीला कळली तेव्हां तिने स्वतःच डोळ्यांना पट्टी बांधून घेऊन अंधत्व स्वीकारले. स्वेच्छेने गांधारीचा भाऊ शकुनी याने तिला हस्तिनापूरला नेऊन तिचा विवाह धृतराष्ट्राशी करून दिला. त्यानंतर काही दिवस भीष्माचार्यांचे आतिथ्य स्वीकारून शकुनी स्वदेशी निघून गेला.

आता पांडूच्या विवाहाचा प्रश्न होता. भीष्माचार्यांना कळले की कुंती नामक एक योग्य यादव कन्या आहे. यादव वंशाचा

प्रमुख शूर हा वसुदेवाचा पिता. त्याला पृथा नावाची एक मुलगी होती. शूरचा आते भाऊ कुंतिभोज याला मूलबाळ नव्हते. म्हणून त्याने पृथालाच दत्तक घेऊन आपल्या घरी वाढविले. कुंतिभोज राजाकडे जी पाहुणे मंडळी येत त्यांच्या आदर सत्काराची सर्व जबाबदारी पृथेवर होती. एकदां दुर्वास ऋषी कुंतिभोज राजाकडे अतिथी म्हणून येऊन काही दिवस राहले. पृथेने सर्वप्रकारे त्यांची बडदास्त राखली. म्हणून दुर्वास ऋषींनी खूप होऊन एक मंत्र शिकविला व म्हणाले—"मुली! तू हा मंत्र म्हणून ज्या देवाचे स्मरण करशील

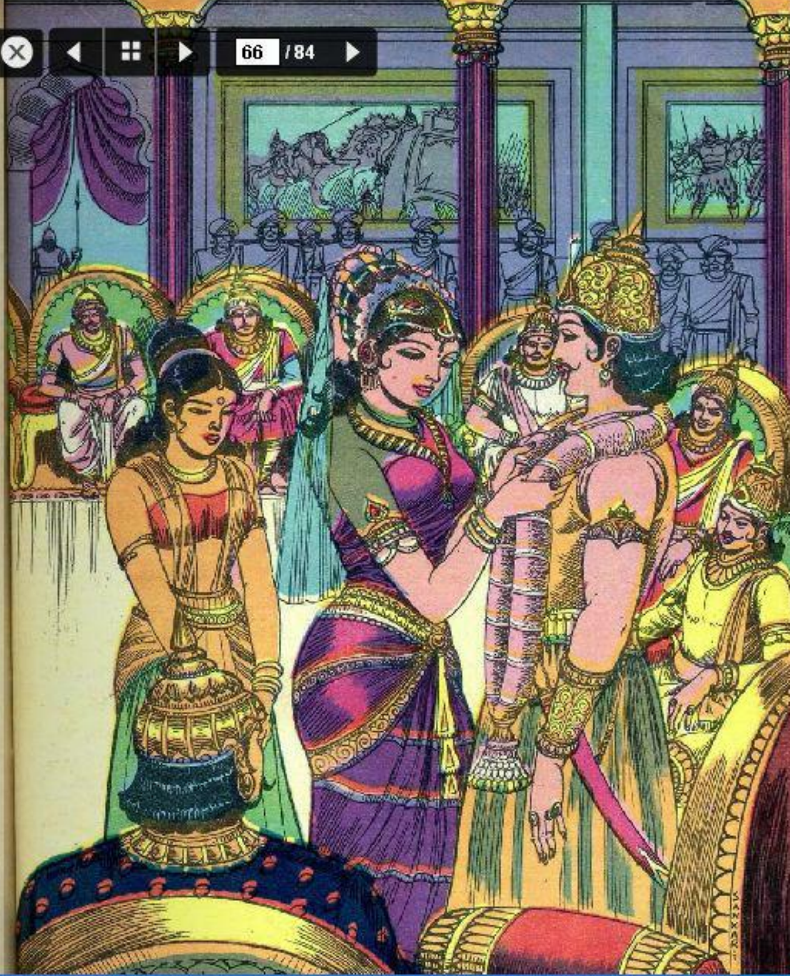

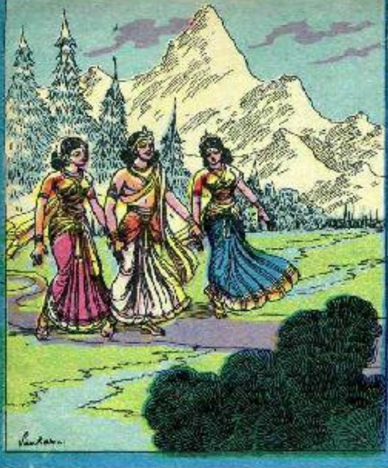
ती प्रकट होईल व तुला त्याच्या पासून पुत्रप्राप्ती होईल."

पृथेने मंत्रबळ खरे आहे की खोटे हे पाहण्यासाठी मंत्र म्हणून सूर्याचे स्मरण केले. लगेच सूर्य प्रकट झाला. पण पृथेने पुत्रप्राप्तीची इच्छा व्यक्त केली नाही. तरी सूर्यापासून तिला एक पुत्र झाला. जन्मताच त्याला कवच व कुंडले होती. कुंती घाबरली. तिने त्या मुलाला एका पेटीत ठेवून ती पेटी नदीत सोडली. ती पेटी एका सूताच्या हाती लागली. त्याने ती पेटी उघडून पाहिली तर त्यात एक सुंदर मुलगा होता. त्याने त्या मुलाला आपली बायको राधा हिच्या हातात देऊन तिचे पालन पोषण करण्यास सांगितले. हाच मुलगा पुढे कर्ण म्हणून प्रसिद्ध झाला.

परंतु कर्णाच्या जन्माची गोष्ट कोणालाच माहीत नव्हती. कुंतिभोज राजाने त्यानंतरच कुंतीच्या स्वयंवराची तयारी सुरु केली. त्या स्वयंवराला पांडु पण इतर राजकुमारांबरोबर हजर होता. कुरुवंशी पांडु दिसायला सुंदर व देखणा होता. म्हणून कुंतीने त्यालाच स्वयंवराची माळा घातली. कुंतिभोज राजाने दोघांचा विवाह थाटामाटाने करून दिला आणि अहेर म्हणून अनेक मूल्यवान वस्तू व गाई, घोडे आणि हत्ती देऊन वधुवरांस हस्तिनापुरी पोचते केले.

कुंती व पांडु यांचा विवाह झाल्याने कुरुवंशाच्या राजधानीत सर्वत्र आनंदी आनंद पसरला. भीष्माचार्यांनी पांडूच्या आणखी एका विवाहाची व्यवस्था करून ठेवली होती. मद्रदेशाचा राजा शल्य याने भीष्माचार्यांच्या इच्छेला मान देऊन माद्री नावाच्या आपल्या बहिणीचा विवाह पांडूशी करून देण्याचे कबूल केले. त्यांच्या देशाच्या पद्धतीप्रमाणे त्याने कन्याशुल्क मागितले. भीष्माचार्यांनी ते कबूल केले. भीष्मा-

चार्यांनी मद्र राजाला सोने, हिरे व रत्न माणिक्ये, निरनिराळ्या प्रकारची वाहने आणि इतर मूल्यवान वस्तू उपहार देऊन खूप केले. त्यानंतर हस्तिनापुर येथे शल्याने येऊन आपली बहीण माद्री हिचा विवाह पांडूशी करून दिला. पांडू आपल्या दोघां पत्नींसह सुखाने संसार करू लागला.

काही दिवस सुखाने संसार केल्यावर पांडूच्या मनात दिग्विजय करण्याची इच्छा उद्भवली. त्याने चतुरंग सैन्य उभे करून दिग्विजयाला सुरवात केली. निघते वेळी त्याने भीष्माचार्य वगैरे वडील कुरुवंशी-यांना व ब्राह्मणांना नमस्कार केला व त्यांचा आशीर्वाद घेऊन निघाला. त्याने एका मागून एक अनेक देश जिंकले. त्याने मगध राज्यावर स्वारी करून तो देश जिंकला. मगधचा राजा युद्ध करीत असतां मरण पावला. काशी, पुंड्र इत्यादि देश जिंकीत तो हस्तिनापुरला परत आला. भीष्मा-चार्यांनी आपल्या शूर पुतण्याचे प्रेमाने स्वागत केले. दिग्विजय करीत असता पांडूने अनेक देशातून जे धन व वैभव संपादिले होते ते त्याने आपली आजी सत्यवती, काका भीष्म आणि भाऊ धृतराष्ट्र व विदुर यांना वांटून दिले. सर्वांस आनंद झाला. जो धनलाभ झाला त्याच्या आधारे धृतराष्ट्राने अनेक अश्वमेध यज्ञ केले.

त्यानंतर राजा पांडु आपल्या दोघां राण्यांना बरोबर घेऊन विहार करण्यास हिमालय पर्वतावर गेला. पांडू हिमालयातच अनेक दिवस राहिला. त्याला आवश्यक असलेल्या सर्व वस्तू धृतराष्ट्र पाठवीत असे.

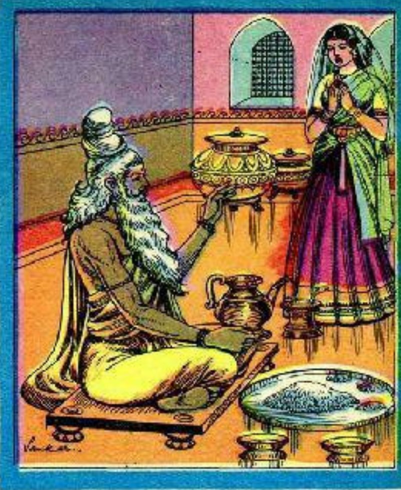
तिकडे हस्तिनापुर येथे भीष्माचार्यांनी विदुराचा विवाह देवक नामक राजाच्या मुलीशी करून दिला.

एकदा व्यासमुनी धृतराष्ट्राच्या घरी आले. त्यावेळी त्यांना फार भूक लागली होती. गांधारीने सर्व प्रकारे त्यांचा आतिथ्य

सत्कार करून त्यांना खूष केले. व्यास-मुनींनी प्रसन्न होऊन वर मागण्यास गांधारीस सांगितले. गांधारीने पतीसारखे गुणी शंभर पुत्र होवोत असा वर मागितला. त्या प्रमाणे व्यासमुनींनी तिला तो वर दिला.

काही काळ लोटल्यावर गांधारी गरोदर झाली. ती दोन वर्षे गरोदर होती. त्याच वेळी कुंतीला युधिष्ठिर नांवाचा मुलगा झाला असल्याचे तिला कळले. व्यासमुनींनी वर दिला असूनही कुंतीच्या आधी तिला मुलगा झाला नाही असा विचार करून ती फार दुःखी झाली. तिने आपल्या पतीचा सल्ला घेतल्या शिवाय आपले पोट बडवून घेतले. गर्भस्राव होऊन पिंडाचे अनेक तुकडे झाले. ते फेकून देण्याचा विचार तिच्या मनात आला. त्याच वेळी व्यास-मुनी धृतराष्ट्राला भेटायला आले होते. त्यांना ती गोष्ट कळली तेव्हां त्यांनी गांधारीला रागावून विचारले—"तू हे काय केलेस व आतां पुढे काय करण्याच्या बेतात आहेस?"

गांधारी रडत म्हणाली—"आपण मला शंभर पुत्र होतील असा वर दिला होता. मी दोन वर्षे गरोदर होते, पण मूल झाले नाही. तिकडे पांडूची बायको कुंती हिला

एक सुंदर मुलगा झाल्याचे मला कळले. त्याचे मला इतके दुःख झाले की मी आपल्या गर्भावरच प्रहार केला. आपण दिलेल्या वराचा परिणाम मला माहीत नाही, पण हे पहा माझ्या पोटातल्या गोळ्याचे हे तुकडे झाले आहेत."

"माझा वर कधी व्यर्थ होत नसतो." असे सांगून व्यासमुनींनी त्या गर्भपिंडाचे सर्व मांसखंड थंड पाण्याने धुवून काढले. ते शंभर मांसखंड होते. ते त्यांनी तुपात ठेवविले. ते पाहून गांधारीने व्यासांना विचारले—"हे शंभर मांसखंड म्हणजे शंभर मुले का? मग मला एक मुलगी पण

देण्याचा अनुग्रह करावा. मुलीच्या मुलांकडून देखील पुण्यलोकाची प्राप्ती होते, असे मी ऐकले आहे."

व्यासमुनींनी गांधारीची ती इच्छा पुरी होण्यासाठी आशीर्वाद दिला. त्या शंभर तुकड्यांचे एकशे एक तुकडे करून त्यांनी ते तुपात निरनिराळ्या भांड्यात ठेवले आणि व्यासमुनी निघून गेले. एका वर्षाने एका भांड्यातून पहिला मुलगा जन्मला. तो जन्मताच अनेक अपशकुन झाले. ते पाहून धृतराष्ट्र राजा घाबरला. त्याने भीष्माचार्य, मंत्री, पुरोहित इत्यादिकांस बोलावून विचारले–"आमच्या कुळात सर्वांत प्रथम युधिष्ठिर जन्मला. मग या मुलाचा राज्याभिषेक होण्याचा योग आहे की नाही ?"

सर्व वडीलधारी मंडळी म्हणाली–"महाराज, या मुलाच्या जन्मापासूनच अपशकुन होऊ लागले आहेत. हा वंशनाश करणार असे आम्हांला वाटते, याचा आपण त्याग करावा. आपणांला शंभर मुले होतील त्यांतला एक कमी झाला म्हणून काय झाले?" विदुराचे पण तेच मत होते. परंतु पुत्रप्रेमवश धृतराष्ट्राने त्यांचा तो सल्ला मानला नाही.

अशाप्रकारे सर्वांत प्रथम जन्मला तो दुर्योधन होय. त्यानंतर क्रमाने दुःशासन, दुःसह वगैरे शंभर मुलगे आणि दुश्शला नावाची मुलगी झाली.

गांधारी गरोदर होती तेव्हां आपल्या सेवेला धृतराष्ट्राने एका वैश्य स्त्रीला नेमले होते. दुर्योधन आदिक ज्या वर्षी जन्मले त्याच वर्षी त्या स्त्रीला धृतराष्ट्रापासून युयुत्सु नावाचा मुलगा झाला.

धृतराष्ट्राने आपल्या शंभर मुलांना क्षत्रियोचित शस्त्रास्त्र विद्या शिकवून व त्यांच्या विद्याभ्यासाची व्यवस्था करून देऊन योग्य वेळी योग्य कन्यांशी त्यांचा विवाह करून दिला.

